

# elkkwartaal

uitgegeven door de Evangelisch-Lutherse synode | jaargang 22, nr. 3 | september 2022



Kerkmusicus Hans Jansen: specialist in veelzijdigheid  
Nieuwe Nederlandse vertegenwoordiging Young Reformers  
ELS bijeen: waarover spraken zij?

# Om te beginnen...

Het was een warme zomer, op meerdere fronten, die navenant zal doorwerken in de komende herfst en winter. Naast de slecht functionerende opvang in asielzoekerscentra, het stikstofbeleid - resulterend in (soms doorgesloten) acties van de direct betrokken boeren -, het dreigend gebrek aan eerste levensbehoeftes voor het hele gezin of huizen met onvoldoende warmte - ach, u weet het immers - dreigt die andere grote zorg weer even onder te sneeuwen. Die van het klimaat, in het algemeen, en steeds urgenter: de aanpak ervan in het bijzonder. Waarin we niet alleen vrome rentmeester zijn van deze aarde maar ons daar vooral ook naar dienen te gedragen (lees: handelen).

De groeiende zorg over het klimaat en vooral: de vérstrekkende gevolgen ervan, met name in vele minder bedeelde landen, zoals nu de moesson in Pakistan (als het water daar weg is, volgt honger want de oogst is vernietigd), staat hoog op de agenda bij de LWF, waar de voorbereidingen van de 13e Assemblee in Krakow (september 2023) in volle gang zijn. Toegespitst op vluchtelingen, interne migratie als gevolg van geweld en conflict of klimaatverandering, ongelijkheid, armoede ... Met oog op vrede en menselijke

waardigheid. Altijd spannend dat ook wij, als 'klein' landje en als een van de 148 lidkerken hieraan deelnemen. Met een stevige delegatie uit de Protestantse Kerk in Nederland, waarin tevens twee nieuwe vertegenwoordigers van de Young Reformers.

In Wittenberg waren de deelnemers van de Lutheran Summerschool (derde editie) bijeen om zich te bezinnen op de betekenis van kerk-zijn, ook bij genoemde thema's. "Als een bal van aarde, vol zaden, van veel planten - gewoon neergelegd", zo herinnert zich één van hen. Een korte impressie (pag. 23) wordt uitvoerig vervolgd in *Elkkwartaal* nr 4.

De komende winter zal niet zorgeloos zijn maar laten we er geen 'winter van ontevredenheid' van maken (vrij naar 'Now is the winter of our discontent', openingsscène: *Richard III, William Shakespeare*) maar werken aan warmte in gezamenlijkheid - ook als het soms wat koud is.

*Alma Evenhuis*

## Inhoud

Meditatie: Licht in het donker	3	Kerkwandelen Amsterdam	16
Nieuwe synodeleden	4	ELS vergadering	17
Interim docent Lutherana PThU	6	Woord&Visie	19
Luthers erfgoed	8	LDP	20
Woord&Sacrament	10	Young Reformers	22
Lutherse vrouwen op de kansel	11	Lutheran Summer School	23
Jubileum Hans Jansen	12	KrisKrasKort	24
Ondertussen bij de LWF	14	Uit de synode	27

## Colofon



Elkkwartaal verschijnt vier keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan degenen die ingeschreven staan in het register van Evangelisch-Lutherse leden in de Protestantse Kerk in Nederland.

Overname van artikelen en foto's is toegestaan na overleg met de redactie en met vermelding van de uitgave van *Elkkwartaal* en vermelding van auteur en/of fotograaf.

### Redactie

Alma Evenhuis (hoofdredacteur),  
Ingeborg Kriegsman (beeld & techniek),  
vacant (voorzitter),  
Femke Akerboom-Beekman,  
Leonie Crom-Wagenaar,  
Joren Reichel

### Redactieadres:

Vijfmolens 2  
4247 EA Kedichem

### Kopij volgend nummer

Inleveren voor 30 oktober 2022  
bij [redactie.elkkwartaal@gmail.com](mailto:redactie.elkkwartaal@gmail.com)

### Giften

U kunt *Elkkwartaal* financieel steunen via NL36INGB0002203600 t.n.v. PKN inzake *Elkkwartaal* o.v.v. gift *Elkkwartaal*. De Protestantse Kerk heeft een ANBI-status.

### Adreswijzigingen of klachten over bezorging

Als u lid bent van een evangelisch-lutherse gemeente: bij uw kerkenraad. Als u alleen bent ingeschreven in het landelijke lutherse ledenbestand óf wanneer u geen lutheraan bent via de abonnementenadministratie.

### Abonnementenadministratie

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk in Nederland, Postbus 8504, 3503 RM Utrecht, e-mail: [abonnementen@protestantsekerk.nl](mailto:abonnementen@protestantsekerk.nl), telefoon (030) 880 18 80.

### Productie

Afdeling Communicatie en Fondsenwerving  
Protestantse Kerk in Nederland. ISSN 1569-6316

### Website

Dit nummer en vorige nummers zijn te raadplegen op [protestantsekerk.nl/elkkwartaal](http://protestantsekerk.nl/elkkwartaal).

### Grafische verzorging

Ladenius Communicatie (vormgeving),  
De Groot Drukkerij (drukkerwerk).

### Bij de voorpagina

Hoog water in Nederland  
(foto: Ingeborg Kriegsman)

# Meditatie

## Licht in het donker van de nacht

Overweging bij Handelingen 9:1-20

Toen hij onderweg was en Damascus naderde, werd hij plotseling omstraald door een licht uit de hemel. Hij viel op de grond en hoorde een stem tegen hem zeggen: "Saul, Saul, waarom vervolgt je mij?" Hij vroeg: "Wie bent u, Heer?" Het antwoord was: "Ik ben Jezus, degene die jij vervolgt. Maar sta nu op en ga de stad in, en daar zal je gezegd worden wat je moet doen." (verzen 3-6)

TEKST: DETLEF BOHLKEN - BEELD: INGEBORG KRIEGSMAN

'Het licht dat ik zie is niet aan de ruimte gebonden. Het is veel helderder dan een wolk, die de zon in zich draagt... In dit licht zie ik soms, maar niet vaak, een ander licht, dat *levendig licht* wordt genoemd.' Zo klinkt het in een brief van Hildegard von Bingen uit 1175. Het beeld van het licht overheerst. Het is een vrolijk en positief beeld.

Mijn gevoel is echter op de eerste plaats een schrik. Ik zie een mens voor me die instort. Voor wie niets meer hetzelfde is als daarvoor. Een doodlopende weg. Ik zie een man voor me, die altijd wist hoe het zat. Die helder kon onderscheiden tussen goed en fout.

En ineens lijkt alles anders te zijn. Hij heeft gefaald met zijn totaalengagement, met zijn religieus fanatisme. Het kost wat moeite om het lichtbeeld van de zachte, liefhebbende en lijdende Jezus samen te brengen met deze aanpakkende en op de grond gooierende Christus. Mag God zo zijn? Mag God een mens zo in het stof werpen? Mag God zo ingrijpen in de vrijheid van een mens? Hoe past deze God bij mijn godsbeeld. (U zult geen beelden maken...) Wie is mijn God?

En toch lijkt juist dit beeld de leegte te vullen, die een al te vreedzame en zachte voorstelling achterlaat. Ineens lijkt deze Christus mij veel meer te kunnen zeggen, juist op de momenten, dat ik niet verder weet, dat ik zelf aan het eind van een doodlopende weg ben beland. Deze God laat Saul in een diepe crisis storten. De zo perfect zelf geplande weg van Saul vindt zijn einde plotseling in een doodlopende weg. Alles leek mogelijk en maakbaar en ineens blijft er

niets meer van over. Voorbij. Wat is dat voor een God, die iemand zo op de grond gooit? En tegelijk: wat kan er niet allemaal gebeuren ...

op dit soort momenten – juist op dit soort momenten. De crisis in het eigen leven pakt uit als een kans om te veranderen. Want in de vraag, wat er tot nu toe gebeurde, wat ik tot nu toe heb gedaan, wie ik was en wilde zijn, in deze vragen ligt vaak ook de kern voor de volgende vraag: wie wil ik eigenlijk zijn. En daarbij ook de vraag, wat er dan wellicht moet veranderen.



Waar eerder geen vragen werden gesteld, daar doen zich nieuwe mogelijkheden voor. Het blijkt nodig om eerst de eigen weg als doodlopende weg te aanvaarden. Wanneer ik mijn blindheid erken, dan hoef ik niet verder een verkeerde kant op te lopen, maar dan word ik uitgedaagd om ondersteuning te zoeken. In het donker de hand en begeleiding van anderen aannemen,

dat is een belangrijke stap uit het donker. De verdere dingen komen dan wel: '...daar zal je gezegd worden wat je moet doen.' En er gebeuren bijzondere dingen. Er vindt een echte ontmoeting tussen mensen plaats. 'Hij legde Saul de handen op, terwijl hij zei: "Saul, broeder!"...' Wat een ontmoeting. Hier ontmoeten twee mensen elkaar op ooghoogte. Gelijkaardig.

En tegelijk is het een ontmoeting met de Heer: 'ik ben gezond door de Heer, door Jezus...' En dan is er werkelijk ruimte voor licht.

# Met wie hebben wij de eer?

Na de verkiezingen in 2021 is de nieuwe synode van start gegaan, met deels bekende en deels nieuwe gezichten. In deze serie komen de leden aan het woord: wie zijn zij, wat motiveert hen en hoe zien zij hun taak in de synode en in de context van de toekomst van de lutherse kerk? In deze aflevering spreken wij met Lolke Folkertsma en Cathy van Beek.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR

## Lolke Folkertsma

De lijst van vrijwilligersactiviteiten lijkt eindeloos: Lolke Folkertsma zet zich met hart en ziel in voor de samenleving. “Ik vind het leuk, ik ben erg gemotiveerd om vrijwilligerswerk te doen en iets van mijn eigen ervaring, kennis en kunde in te zetten voor de kerk, de gemeenschap en voor verenigingen.” Daarbij hoeft hij niet per se vooraan te staan. Hij is acht jaar scriba geweest; de voorzittersrol laat hij liever aan iemand anders over.



Lolke Folkertsma

Als synodelid is dit zijn tweede zittingstermijn. Hij heeft het gevoel nu echt goed ingewerkt te zijn. “Synodewerk vind ik erg belangrijk. De trigger om mij te kandideren was dat ik van besturen houd. Niet om macht uit te oefenen maar om te dienen. Er gebeurt veel in luthers Nederland en als je er voor de gemeenten kunt zijn, dan kun je van meerwaarde zijn. De ontmoeting is ontzettend belangrijk.”

Folkertsma geeft aan dat hij dat het meest gemist heeft in de corona periode. “Het heeft iets met de mensen gedaan, je merkt het nu nog in de kerkgang. Gelukkig zijn velen weer terug, maar voor sommigen geldt dat ze de aansluiting

kwijt zijn. De digitale mogelijkheden van Zoom of Teams hebben ons verder gebracht en ervoor gezorgd dat we samen konden blijven vieren. Maar ideaal is het niet; je mist de non-verbale aspecten, de wandelgangen en de intensiteit van de gesprekken.”

Folkertsma ziet zijn rol in de synode als divers. Verbinding houden en ontmoetingen blijven hebben, dat is van cruciaal belang. “We gaan binnenkort weer gemeenten bezoeken; dat doe ik samen met Jan Pijnaker. Het is heel wezenlijk en ook prettig om met de kerkleden te praten; te horen wat hen bezighoudt en waar ze tegenaan lopen.” Verbinding zit ook in het contact met lutherse gemeenten wereldwijd. “De synode kan daar een goede rol in spelen”, zo stelt Folkertsma. “We zijn niet alleen, maar maken deel uit van een wereldwijde geloofsgemeenschap. Daar moeten we ons bewust van zijn. Ik hoop op een goede jongeren-delegatie bij de Assemblee in Krakau in 2023.” Als politicoloog en archivaris heeft hij veel verstand van beleid, strategie en – uiteraard – archiveren! “Ik ben nu betrokken bij de inventarisaties bij de SLUB; we kijken wat er bewaard moet blijven en wat nu minder waarde heeft. Dat vind ik erg boeiend en het raakt aan mijn expertise.”

Hij is blij met het huidige team van synodeleden. “We zijn een diverse groep, van jong tot oud, van ‘lang luthers’ tot ‘kort luthers’, mannen, vrouwen ... het is heel prettig om met een dergelijk gemêleerd gezelschap, waarin een goede sfeer heerst, aan het werk te zijn.” Folkertsma is zelf in 2006 luthers geworden. “Door mee te doen aan de lutherse buitendag van het noorden leer je veel mensen kennen. De noordelijke gemeenten hebben hun zorgen; het zijn kleine groepen, maar in de ontmoeting kun je elkaar versterken.”

Hij maakt zich zorgen over menskracht: “De ondersteuning vanuit de synode is er wel naar kleine gemeenten toe, die de bezetting van de kerkenraad niet meer rond krijgen, maar we kunnen niet alles oplossen.” Men gaat heel ver in de ondersteuning, vindt Folkertsma. Dat is mooi, maar je moet je niet overwerken. “Ik heb een calvinistisch arbeidsethos meegekregen: leven in een gemeente betekent niet in je luie stoel blijven hangen. Het betekent iets doen, meewerken in de Tuin van de Heer. Maar het mag ook kleiner en minder. Dat geldt voor de bewustwording van hoe je met de wereld omgaat, het zuiniger zijn en een ‘groene’ kerk nastreven.”

Het hoeft niet altijd overdadig te zijn, laten we vooral kijken naar wat groot is in een schijnbaar klein gebaar.” Als voorbeeld noemt Folkertsma de herbevestiging van de lutherse waarden van gelijkwaardigheid van de mensen, in een tijd waarin bij de PKN een verrechtsing lijkt plaats te vinden. “Het lijkt een klein gebaar, maar het is een statement waarmee we aangeven hoe wij onze medemens zien. En in het licht van alles wat er in de wereld gebeurt heel hard nodig!”

De toekomst? “De meest verregaande oplossing is dat je één lutherse gemeente hebt in Nederland met een aantal plekken voor vieringen. Maar daarmee wordt de daadwerkelijke verbinding en ontmoeting een stuk lastiger. We ontkomen er niet aan om ook lokaal te kijken hoe we samenhang kunnen vinden met andere PKN-gemeenten. En dat kan een heel mooie oplossing zijn, vooral als je goede afspraken maakt over een aantal lutherse diensten.”

Folkertsma geniet van zijn werkzaamheden. “Ik hoop dat we als lutheranen nog wat zelfbewuster worden”, zegt hij. “We mogen er zijn, hebben iets te vertellen. Dat mogen we ook rustig laten weten!”

### Cathy van Beek

Toen haar man (*Wim van Beek, red.*) predikant was in Bodegraven en Woerden lag haar lutherse focus meer op het plaatselijke gebeuren; nu hij met emeritaat is heeft ze inmiddels voor een tweede termijn zitting in de synode. “Ik werd in mijn eerste termijn ook meteen als secretaris gevraagd in de synodale commissie en werd afgevaardigde voor de Generale Synode. Ik wist in het begin niets van de structuur of werkwijze, nu is het heel vertrouwd, ook het ‘formele’ in de vergaderingen.”



Cathy van Beek

De profilering van de lutherse kerk binnen de PKN heeft zij hoog in het vaandel. “Het is lastig om aan niet-lutheranen uit te leggen wat dat lutherse nu eigenlijk is. Het zit vooral

in gevoel en beleving, maar ook in benadering: niet uitgaan van doemdenken en zonde, maar leven vanuit genade.” Ze geeft als voorbeeld iemand die zich als gereformeerde niet meer in het geloof herkende. “Het was voor haar een eyeopener dat je een dienst ook *vieren* kunt”. Inmiddels is die beleving ook veel meer bij de PKN als organisatie doorgedrongen en ziet van Beek vaker dat bepaalde aspecten van het lutherse echte blikverruimers zijn.

“Het is de taak van de lutheranen om te laten zien dat je kunt leven vanuit genade en dat daardoor rust en ontspannenheid ontstaat.” Dat is niet altijd eenvoudig, zo weet Van Beek maar al te goed, en dat is ook een zorg. Veel gemeenten staan op omvallen en het werk moet gedaan worden door een steeds kleinere en oudere kerngroep. Daarbij is het ook nog zo dat sommige gemeenten ervoor kiezen om ‘de laatste het licht uit te laten doen’, andere weer willen samenwerken maar de partners niet vinden en het ook voorkomt dat een in eerste instantie kansrijke samenwerking achteraf toch misgaat.

“Soms krijg ik de vraag waarom we als lutheranen bij de PKN zijn aangesloten. Het antwoord is simpel: als we dat niet hadden gedaan, dan was de kans groot geweest dat we niet meer bestonden.” Ze ziet op landelijk niveau een grote toename van aandacht voor het luthers gedachtegoed. “Alle classispredikanten zijn bij de lutherse synode langs geweest. Ze zeggen eensgezind: laat je zien, laat van je horen! Op lokaal niveau is dat echter anders. Het is voor de synode, van belang om samen met de lutheranen in het land de lutherse vindplaatsen te zoeken, te koesteren, te profileren en onder de aandacht te brengen.” Dat doen ze ook door – wanneer plannen van de Generale Synode niet in dienst van de vooruitgang zijn – eerdere besluiten opnieuw te bekrachtigen, bijvoorbeeld het vraagstuk rondom de ordinatie van kerkelijk werkers tot pastor. Voor sommige kerken kan het zijn dat er een belemmering gevoeld wordt – ook bij vrouwelijke kerkelijk werkers die in hun ogen geen pastor kunnen zijn. Dan is het van belang dat een eerder besluit, waarin gelijkheid tussen man en vrouw gepropageerd wordt, nogmaals naar voren wordt gebracht.

De huidige lutherse synode is een hecht team, dat goed samenwerkt. Maar ook de gemeenten zijn hard nodig. “Op de laatste Kerkenradendag hebben we echt saamhorigheid en urgentie gevoeld. Het blijft jammer dat we met deze landelijke dagen niet iedereen bereiken. Ontmoeting met elkaar, ook vanuit het héle land blijft toch heel wezenlijk.”

“We hebben nu nog drie jaar als synode en synodale commissie om te zoeken naar een vorm voor een synode die aansluit bij de moderne tijd. Er zijn nu meer jongere leden en dat is fijn. Veel hangt af van wat werkbaar is.” “Tijdens de Kerkenradendag in Utrecht zag ik het opschrift boven de kansel – de tekst die ik al zo vaak gelezen had – op een heel andere manier. *Het Woord des Heren blijft in eeuwigheid*. Ja, dacht ik, dat is het. Het zal er altijd zijn en dat is wat ons voor altijd zal binden, waar we ook zijn en wat we ook doen. Dat zoiets nu toch ineens zo’n andere betekenis kan krijgen, mooi hè?”

# 'Predikant met hart en ziel'

zo voelt Andreas Wöhle zijn taak,  
die heel de persoon meeneemt en nodig heeft

**Naast gemeentepredikant van de ELG Amsterdam is Andreas Wöhle ook president van de Evangelisch Lutherse Synode (ELS). Bovendien is hij sinds januari 2022 verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit van Amsterdam (PThU) als docent Lutherana. Al bij al een stevige dagtaak. Wat drijft hem?**

TEKST: ALMA EVENHUIS - BEELD: ROZINA SCHOUTEN

**H**et werk als gemeentepredikant combineert Andreas Wöhle met zijn functie als ELS-president, onder meer met zijn landelijke bezoeken waarin hij voorgaat in lutherse gemeenten, de lokale zorgen en opties gemeentelijk bespreekt en (bestuurlijke) verbinding legt tussen landelijk, regionaal en plaatselijk. Zijn eigen gemeente deelt indirect in de ervaringen die hij elders opdoet, want zij werken door in prediking, meditatie, pastoraat en cursuswerk. Wöhle: “want dat wat mij inspireert en voedt is vaak ook voedzaam voor anderen. Het verruimt het kerkgevoel om te weten dat ook elders wordt geloofd in de tastbare aanwezigheid van Gods liefde in de samenleving - diaconaal, pastoraal en vierend”.

## Oer-luthers

Als president van de ELS bepleit Wöhle ook de gang naar een ‘gezamenlijk luthers Nederland’, enerzijds uit nood-

zaak, anderzijds vanwege de mogelijkheden die dit kan bieden. Hierbij gaat het er hem allereerst om als lutheranen een gezamenlijke urgentie te ervaren, zoals onder meer bleek bij de kerkenradendag dit voorjaar. “Inderdaad staan op enkele plekken lutherse gemeenten op omvallen of worden bestuurlijke taken door veel te weinig mensen gedragen. Dat is een zorg die ons allen aangaat want het weersprekt een luthers kerkidee om dan te zeggen: ‘zolang het hier nog goed gaat, hebben we met de problemen van andere gemeenten niets te maken’. Luthers ben je samen - of je bent niet Luthers. En samen heb je de interesse dat ook anderen deze vorm van geloven, die voor jezelf goed leven-dragend blijkt te zijn, kunnen blijven ontdekken en ervan proeven. Ook in de toekomst”. Als idee achter dat toekomstperspectief noemt hij ‘samen slimme vormen vinden die dit doel dienen; elkaar ontlasten als de geloofscreativiteit in

de verdrukking dreigt te komen, zodat je op de plek waar je gemeente bent dát kunt doen waar je het beste in bent’. Oer-luthers noemt hij het, hoe de kerk van morgen, in de toekomst, zal zijn - in de zin van dat die toekomst naar ons toekomt. “Het is aan ons om hiervoor open te staan en ons niet blind te staren op hoe we dat kerk-zijn nu gaan doen... maar met elan te zoeken naar wat de bevrijdende geestelijke ruimte in de toekomst leef- en vindbaar maakt. Op die weg hebben we kleine en grote lutherse gemeenten en vindplekken nodig en vooral de ontspannen creativiteit die in het lutherse is gewaarborgd”.

## Lutherse presentie in de theologische opleiding

Sinds januari 2022 is Wöhle ook verbonden aan de PThU als docent Lutherana. Maar we hebben daar toch al een hoogleraar? “Inderdaad, prof. dr. Markus Matthias is hoogleraar Lutherana aan de PThU; hij is de komende tijd vrijgesteld voor onderzoek en publicatie en verzorgt zodoende geen onderwijs aan studenten. Dit vonden wij, als lutherse synode, slecht voor de lutherse presentie in de opleiding. Daarom hebben we bij de PThU aangedrongen op een tussentijdse aanvulling. Die kwam in de vorm van een 0,2 fte aanstelling van een extra universitaire docent Lutherana binnen de begroting van de PThU”. Maar binnen de korte termijn (januari 2022) en de beperkte duur (tot najaar 2023) was het moeilijk vissen in de vijver van gepromoveerde, met de Nederlandse lutherse traditie vertrouwde, theologen. Zo kwam Wöhle



in zicht en werd gekozen hem voor het 0,2 fte-percentagte tijdelijk te detacheren vanuit zijn Amsterdamse predikantsplaats. Hij hoopt daarin, wat het lutherse betreft, iets van zijn fascinatie voor die traditie over te brengen. Met inachtneming van de eigen achtergrond van de studenten - vaak gereformeerd of (toenemend) ongebonden religieus - wil hij ze uitdagen te proeven aan wat het lutherse ze te bieden heeft. "Wie weet vinden ze daar iets dat ze nooit zochten maar hen een mogelijk vernieuwende kijk biedt op theologie en eigen leven".

### De hele confessionele breedte

Wie in Nederland kiest voor de theologiestudie komt meestal uit de gereformeerde traditie en heeft weinig ervaring en kennis met en van lutherse spiritualiteit en leer. Als dit in de opleiding niet authentiek wordt aangeboden (door iemand die zelf in en vanuit de traditie leeft en gelooft), kunnen studenten en afstuderende predikanten niet overtuigend de hele confessionele breedte van de Protestantse Kerk vertegenwoordigen. Immers, het lutherse is één van de twee tradities waarin deze kerk wortelt, op basis van haar belijden: Luthers en Gereformeerd. Als de theologie en spiritualiteit van het lutherse niet



meer authentiek wordt onderwezen aan de predikantsopleiding van de Kerk, verliest deze kerk een van de identiteitsmerken die haar maken tot wie zij is. "Maar er is een nog principiële aspect", zo betoogt Wöhle, "de lutherse traditie biedt in haar oecumenisch-katholieke openheid en leerstellige helderheid, in haar mens- en lichaam beamende spiritualiteit, in nadruk op (liturgische) verbeelding en (mystieke) ruimte voor het geheim van het geloof een vorm van 'moderne vroomheid' - die kans biedt ook de zoekende ziel in een postmoderne samenleving aan te spreken. De openheid van geloofstaal en theologie past bij de beweging die de kerk nu moet maken".

Het lutherse moet dus duidelijk zijn ingebed in de eigen predikantsopleiding. Als Protestantse Kerk in Nederland (PKN) is hiervoor de PThU opgericht, waar ook de lutherse predikanten worden opgeleid. Predikanten zullen zich tot dat lutherse moeten verhouden - of ze nu in een lutherse gemeente werken, of daar waar de twee tradities samengaan, of samen met een naburige lutherse gemeente. Wöhle: "ook als 'niet lutheranen' zijn ze medeverantwoordelijk voor het behouden van juist dit aspect van de lutherse spiritualiteit van die éne Protestantse kerk.

En daarom ook kiest de synode ervoor om, samen met ondersteunende fondsen, met een verhoogde formatie-omvang duidelijk present zijn met het lutherse in de opleiding, en dit ook toekomstig te willen waarborgen".

### Predikant in hart en ziel

Hij is dankbaar dat zijn eigen gemeente, Luthers Amsterdam, hem gelegenheid biedt om in deze tijd te doen wat nodig is voor het geheel van het lutherse in Nederland. Hij denkt ook dat het besef aanwezig is dat je daarvoor als grote en stevige gemeente verantwoordelijkheid draagt. Dat kan ook want door zijn detachering is er extra financiële ruimte om werk te delegeren en Amsterdam heeft bovendien de luxe om te kunnen werken met meerdere collega's. "Ik ben met hart en ziel gemeentepredikant, wil met de concrete gemeentelieden, die me aan het hart liggen samen zoeken naar wegen om zinvol en zegenrijk te leven en aanwezig te zijn in de samenleving. Dat kan, gezien de landelijke taken en verantwoordelijkheden die ik heb, minder dan ik zou wensen. Maar wat nodig is móet..."

### De inzet blijft: we doen het sámen

Gemeentelieden willen toch graag hun 'eigen' dominee? "Dat is inderdaad

de spagaat die ik soms ervaar, want er zitten 'slechts' 24 uur in een dag. Ik ben een mensenmens en wil dat zijn! Ik hoop dat mijn gemeente mij de ruimte blijft gunnen om geregeld afwezig te zijn om elders juist aanwezig te zijn. Het gaat erom in die situatie een goede balans te vinden - voor mij persoonlijk maar ook voor de gemeente als geheel en voor het geheel van de lutherse gemeenten". Hij beaamt dat het een zwaar programma is om de drie werkvelden goed en verantwoord te bedienen, "maar alle drie liggen ze mij aan het hart. Ik krijg er ook energie van, het maakt me gelukkig als het in een gemeente elders weer goed gaat of om processen die vastliepen weer goed te laten verlopen. En de inzet blijft dat we het samen dragen en dat straks anderen hetzelfde werk overnemen in vernieuwing, voortzetting en verdere opbouw. Daarbij hebben we elke creatieve geest die er in luthers

Nederland - en daarbuiten - rondloopt hard nodig".

### **Koken en zwaardvechten**

Is er ook nog iets van een privéleven? Andreas: "ik kan niet 'halfgas' werken en wil zo ook niet leven. Wat ik doe is met inzet van mijn hele persoon, energie en creativiteit. De uitdaging is, om mezelf daarin niet te verliezen. Predikantschap is een taak die heel de persoon meeneemt en nodig heeft". Hij is getrouwd met Kersten Storch - eveneens luthers predikant, vanuit eenzelfde gedrevenheid. Dat helpt. "Veel van onze ervaringen in het werk kunnen we met elkaar delen". En ja, vrije tijd is er ook; dan kookt hij spannende nieuwe gerechten en bedenkt hoe koken, proeven en geloof met elkaar te maken hebben. Of hij doet aan Shinkendo (Japans zwaardvechten) in het besef dat hij ook daarin - lichamenlijk én geestelijk - met dezelfde vragen bezig is die hem in het predikantschap zo boeien.

### **Lutherana**

De leerstoel Lutherana aan de PThU wil het lutherse in de hele breedte van het theologisch denken inbrengen. Ook met de blik op toekomstige vormen van kerk-zijn. Tevens maken studenten kennis met de internationaliteit (en katholiciteit) van de lutherse familie en theologie. De studie is ingedeeld in thematische modules. Andreas Wöhle: "verschillende collega's uit diverse disciplines participeren daarin. Lutherana is (m.u.v. het specifieke Lutheronderzoek) meer een benaderingsvorm van de theologische disciplines. Je kijkt met een 'lutherse bril' naar liturgie, kerkgeschiedenis, systematische en praktische theologie. Daarvoor is in de thematische opzet in de samenwerking met de collega's, zoals dr. Boris Gunjevic (Cambridge) en dr. Jerzy Sojka (Warschau), veel ruimte".

## Luthers erfgoed

### Kelk of bekertjes?

**De Nederlandse lutherse traditie kent enige eigen accenten zoals uit deze serie artikelen regelmatig blijkt. Dat is omdat het Nederlands lutheranisme eigenlijk alleen goed verstaan kan worden als dat bekeken wordt in het kader van de voornamelijk calvinistisch kerkelijke omgeving. Dat toont zich ook in eigen keuzen bij de avondmaalspraktijk.**

TEKST: MARTIN VAN WIJNGAARDEN

#### **Gehechtheid aan het sacrament**

In het voetspoor van Luther spreken we bij Sacramenten ook wel over het zichtbare Woord. We zien of ondergaan de doopbediening met water of wij participeren in het delen van brood en wijn. Dat is zichtbaar, maar het zijn uiteraard meer dan handelingen: erbij klinken respectievelijk de doopformule en de instellingswoorden. Het Woord klinkt! Dat maakt, wat populair gezegd, het samen tot Sacrament. Even tussendoor: vanaf het begin dat het lutheranisme in de Nederlanden vastere voet aan de grond kreeg, waren Woord en Sacrament met elkaar ver-

bonden. Een niet-liturgisch voorbeeld: tot de dag van vandaag wordt de combinatie 'Woord en Sacrament' in onder andere kerkorden opgenomen. Bijvoorbeeld als er sprake is van het ene Ambt van Woord en Sacrament, waarbij uit het midden van de gemeente mensen gekozen worden tot bijstand daarin: kerkenraadsleden. Terug naar de avondmaalsviering. De gehechtheid aan het Avondmaal was bij lutheranen in de zestiende en zeventiende eeuw groot. Dat bleek uit de moeite die zij namen om deel te kunnen nemen aan het Avondmaal. Als er geen eigen gemeente was, dan





reisde men individueel soms over grote afstanden naar een lutherse kerk elders om daar mee te vieren. Ook kon het zijn dat groepen lutheranen in de diaspora, al dan niet via een vaste regeling, een predikant van elders in hun midden ontvingen om zo samen te vieren.



#### Fen kelk uit 1617

Het oudste bekende object dat specifiek voor luthers avondmaal vervaardigd was is een kelk uit 1617 van de Utrechter gemeente. Die gemeente beschikte toen nog niet eens over een eigen kerkgebouw; ook een statement! De kelk is versierd met engelenkopjes en werd vervaardigd door de Utrechtse zilversmid Jan van Brevelt. Dit kelkmodel was voor lutheranen in de Noordse en Duitse landen een heel vanzelfsprekende vormtaal. En kennelijk vond die vorm in de Nederlanden ook snel erkenning, gezien de voorbeelden in andere gemeenten. Deze kelkvorm was overigens wel een onderscheidend aspect ten opzichte van de calvinistische traditie die voorkeur gaf aan grote bekers, zoals die toentertijd voor huiselijk gebruik ook gangbaar waren. (Dat vraagt een ander keer om meer toelichting, want er zijn ook theologische aspecten aan verbonden.) Kelken waren mooi en vaak veel kostbaarder dan gewone bekers en dat onderstreept op een eigen wijze het lutherse respect voor het Sacrament.

#### Veranderende tijden

Wanneer gemeenten groeiden was het bij de persoonlijke uitdeling soms eenvoudiger en (letterlijk en figuurlijk) handiger om over te gaan op het gebruik van grote bekers. Dat gold

zeker in de negentiende eeuw, nadat lutheranen eindelijk officieel als kerkgenootschap erkend werden. Zij voerden overigens ook wel bekers in, maar vaak ging dat wel gepaard met een inscriptie met bijvoorbeeld de gemeentenaam of het eigen kerkzegel. Die bekervorm maakte toentertijd duidelijk dat lutheranen zich tot de in de Nederlanden erkende protestanten rekenden, de inscriptie echter benadrukte wel dat het de lutherse tak was. Daarnaast ontstond aan het einde van de negentiende eeuw een andere ontwikkeling. Net als in Duitsland kwamen bij de viering van het avondmaal kleine bekertjes op het altaar te staan. Dit was aanvankelijk verbonden met de toegenomen geïndividualiseerde beleving van het avondmaal. Er werd ook in de lutherse synode een discussie gevoerd die geen eenduidig einde kende: versterkte de invoering van kleine bekers de individualisering of verhoogde die invoering juist de wijding van het avondmaal?

#### Kleine bekertjes in verschillende contexten

In de eerste decennia van de vorige eeuw waren er - ondanks de aanzienlijke aanschafkosten - kleine bekertjes in gebruik in onder meer Alkmaar, Amersfoort, Breda, Den Haag, Naarden-

Bussum, Rotterdam en Purmerend. Soms speelden omstandigheden die het gebruik van kleine bekertjes aanmoedigden. In het Gooi - waar veel tbc-patiënten waren - werd betoogd dat het vooral een zaak van hygiëne was en daarmee was de grote beker 'vies' geworden. In Arnhem en Rotterdam was in 1919, onder andere, de Spaanse griep de reden om ze te (blijven) gebruiken.

In de loop van de twintigste eeuw beschikte ongeveer de helft van de lutherse gemeenten over kleine bekers. Maar lang niet overal bleven zij in gebruik als de meest favoriete vorm van avondmaalsgerei. Tot recentelijk Covid om extra regels vroeg. In diverse gemeenten verschenen weer kleine bekertjes bij de avondmaalsviering, soms uit kisten die 100 jaar oud waren. De gehechtheid om - zo snel als op verantwoorde wijze kon - weer Avondmaal te vieren was een sterke drijfveer. De anderhalve-meter-afstand-regel maakte dat het bekertje weliswaar niet persoonlijk aangereikt kon worden, maar wanneer een avondmaal deelnemer het bekertje pakte klonken onveranderd 'voor u vergoten' bij de uitdeling nieuwe stijl. De kelken (en bekers) blijven misschien nog even uit het zicht, maar aan de gehechtheid is niets veranderd.



# Genadige gein

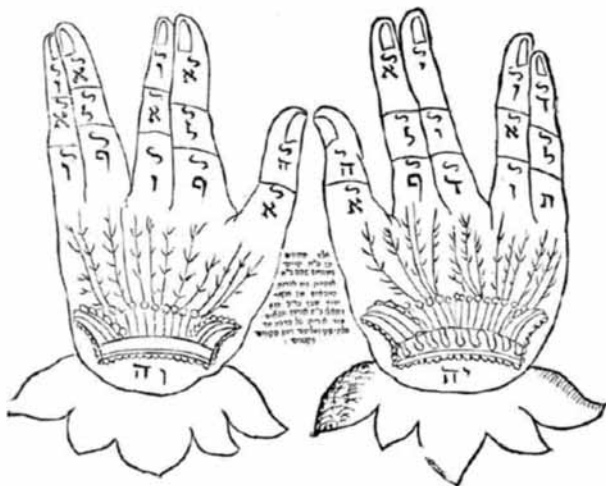
Het is geen gewoonte dat men op vragen die de dominee in de preek stelt, ook werkelijk antwoordt. Het zijn ook nooit échte vragen, lijkt het. Het zijn retorische vragen, in de trant van: 'heeft u dat ook, gemeente ...?' Het is de dominee die de vragen zelf beantwoordt.

TEKST: WIM VAN BEEK

**H**oe vaak denkt men dat de kerk ernstig en somber is? Vraag maar aan mensen die er al jaren niet meer komen. Niet dat de kerk er is voor 'dijkenkletsers'; de dominee is geen cabaretier. Maar lachen in de kerk, dat mag heus. Je eigen ernst en zorg over zoveel zaken heeft namelijk z'n grenzen. Uiteindelijk is het ergste nooit het einde. Tenminste, dat is wat in de bijbel met genade bedoeld wordt: dat het leed en het lijden begrensd zijn, omdat Gods macht op een of andere manier toch groter is. En dat je ná de pijn en het verdriet toch weer de ruimte vindt om je hoofd op te heffen en te kunnen glimlachen. Zoals mensen na een rouwperiode, tot hun eigen verrassing, zichzelf op een morgen horen zingen. Er blijkt een grens te zijn aan het kwaad en de boosheid. Zie psalm 22, die Jezus aan het kruis aanheft - God mijn God, waarom heb je mij verlaten? Een diep-dodelijke klacht. Maar, in het tweede deel van die psalm klinkt toch het geloof in het leven: in het midden van de gemeente zal ik u loven. Het goddelijk 'en toch' gaat door en over lijden en dood heen.

## Geinige verhaaltjes

Het zijn dit soort omkeringen, waar de bijbel vol mee staat. Niet alleen in de psalmen. Veel gelijkenissen in de evangeliën zijn geinige verhaaltjes. Menig hoorder heeft bevrijdend geglimlacht, omdat de macht in die gelijkenis wordt gekleineerd. Hopelijk konden ook die machtigen uiteindelijk lachen. Eerst als een boer met kiespijn maar daarna voluit, omdat ze hun eigen dwaasheid van macht leerden inzien.



De zegen van Aäron (Numeri 6:24-26)

Want veel humor, *gein*, in de bijbel is gericht tegen degenen die hoog gezeten zijn. Steeds weer is te zien hoe de verhoudingen tussen mensen anders zouden moeten en kunnen zijn. Daarom worden eersten laatsten, storten koningen van hun troon, worden bedelaars eregasten aan de maaltijd in de bruiloftszaal, blijken de goden, als het er op aankomt, stom en doof en wordt het immens rijke Babel afgeschilderd als Babelstad. De bijbel staat vol met grappen en grollen. Het jiddische *gein* hangt samen met het hebreeuwse woord voor genade! Kernwoord in de bijbelse boodschap. Geloven kreeg in de kerk soms iets zwaarwegends. Juist voor zo'n kerk zou *gein* als een zeer ernstige zaak moeten gelden. Bij beroepings gesprekken met een predikant zou de vraag gesteld moeten worden: 'Dominee, kunnen we met u lachen, want we willen zo graag bevrijd worden van alles wat ons bang maakt.'

## Genadige gein

Humor luistert nauw. Het is verre verheven boven elke vorm van lolligheid en gewilde opgewektheid. Humor betekent niét dat je in een verdrietige situatie altijd maar weer 'de andere, goede en vrolijke' kant moet zien. Leed, pijn en verdriet moeten een plaats hebben en krijgen; en tijd om het te ondergaan en verwerken.

In sommige situaties mag je, ja, zelfs móet je huilen, schelden, boos en teleurgesteld zijn. Klagen mag, klagen moet want er gaat soms veel mis in de wereld, tussen en met mensen. Maar: verdriet is nooit eindeloos. Door lijden een plaats te geven geef je tegelijkertijd de grens ervan aan. Humor laat die grens zien. Je lijdt, je huilt, en hopelijk kan je dat samen met iemand anders doen. Je weet niet waar het ophoudt maar je moet weten dát het ergens ophoudt. Genadige gein zoekt die grens en roept 'ho' als mensen aan hun verdriet ten onder dreigen te gaan. Je verdriet moet op z'n kop krijgen, op z'n kop gezet worden, tot iemand je door z'n tranen heen weer durft aan te kijken. Dan pas kunnen en mógen de tranen gedroogd worden. Dat is toch het koninkrijk van God waar maken?!

## Verloren - vinden - vreugde

'De Eeuwige zal je Zijn stralend gelaat toewenden en je genadig zijn!' Deze woorden gebruik ik in de zegen aan het eind van de dienst. Na een dienst in een lutherse gemeente in den lande werd ik er op aangesproken: "Er staat nergens in de bijbel dat God een stralend gelaat heeft." Ik legde uit dat ik deze vertaling van de 'Aäronitische zegen' (Numeri 6:24-26) had gevonden in een Joods

gebedenboek. Een onvervalste bron derhalve, waartegen weinig ingebracht kon worden.

Was het een hang naar bijbelgetrouwheid dat het stralende van Gods gelaat zo twijfelachtig was, of was het een rechtzinnigheid, die geen opgewektheid en vrolijkheid verdraagt? Terwijl er toch zo vaak sprake is van vreugde en blijdschap in de bijbelverhalen.

Het verloren schaap, de verloren penning, de verloren zoon. Zo kennen we die verhalen. Eeuwig zonde! Net zoals het woord *verloren* komen ook de woorden *vinden* en *vreugde* in elk verhaal drie keer voor. Waarom heten die verhalen dan niet: de vreugde over het vinden wat verloren was.

De blijdschap is vreugde vanwege de gein, de genade die de verhoudingen tussen mensen relativeert en recht trekt. Niet meer de één hoog - de ander laag gezeten. Maar de kleine wordt opgericht, en de grote komt van z'n voetstuk, al dan niet vrijwillig. Dan kunnen ze elkaar ontmoeten, zien, van aangezicht tot aangezicht.

### Genade: soms hoef je niks te doen

Het is de grap van Jezus, die de discussie van de discipelen over wie het grootste is in het koninkrijk (Mt.18) doorbreekt en een kind in hun midden zet. Niet omdat een kind zo voorbeeldig geloofd, maar omdat de blikrichting van de discipelen zo voorbeeldig gecorrigeerd wordt als een kind temidden van die grote mensen wordt gezet. Ik hoop althans dat ze de grap ervan ingezien hebben. Want



in menige kerk valt er niks te lachen. Het kind wordt serieus onderwerp van de theologie en de hoge heren (vooral zij) komen tot de conclusie dat kleine kinderen niet zomaar in de kring van de volwassenen mogen. Ze moesten eerst gedoopt worden en dan catechisatie en belijdenis, en dan, misschien ...

Arme theologen, die zich niet voor kunnen stellen dat Jezus juist hén te kijk zet in hun angstige bezorgdheid om het heil te beschermen. Wat is er in 's hemelsnaam mis met dat kind? Niets, helemaal niets. 't Was alleen gewillig genoeg om zich in het midden te laten zetten door Jezus. Dat moet dan ook voor ons maar de vrolijke boodschap zijn, speciaal voor degenen die zich afvragen of ze wel genoeg geloven: je hoeft soms niks te doen. Alleen je in het midden laten zetten, of aan de tafel, en samen met God en mensen plezier maken met een vrolijke maaltijd.

Zalig wie ons de ogen opent met een vrolijke boodschap en ons een bevrijdende glimlach of schatering ontlokt.

## Lutherse vrouwen op de kansel

Op 10 juni werd in het Luther Museum in Amsterdam de tentoonstelling *Lutherse vrouwen op de kansel* geopend. Honderd jaar geleden besloot de lutherse synode vrouwen toe te laten tot het predikambt. De lutherse kerk was daarmee de derde kerk in Nederland die dit mogelijk maakte en de eerste lutherse kerk wereldwijd. Dominee Haumersen werd in 1929 de eerste lutherse predikante in Nederland en wereldwijd. In *elkkwartaal* nummer 2 zijn we al uitgebreid ingegaan op de achtergrond van deze tentoonstelling.

Dominee Ilona Fritz was speciaal voor de opening overgekomen uit Duitsland en hield een toespraak over 'Lutherse vrouwen in alle ambten van de kerk: een oecumenische uitdaging'. Zij memoreerde ook aan haar tijd als eerste vrouwelijke president van de evangelisch-lutherse synode tijdens besprekingen over de fusie in het

trio-moderamen met gereformeerde en hervormde predikanten. Prof. dr. Sabine Hiebsch heeft als gastcurator uitvoerig onderzoek gedaan naar de vrouwen op de kansel. Een onderzoek dat bij het openen van de tentoonstelling nog niet was afgerond. Een eerste artikel over haar onderzoek is opgenomen in het *Tijdschrift voor Nederlandse Kerkgeschiedenis* van juni 2022. Op dit moment werkt zij aan een internationale publicatie omdat het gaat om een bijzonder en uniek stukje Nederlandse lutherse kerkgeschiedenis.

Inmiddels is de tentoonstelling beëindigd, maar het krijgt zeker nog een vervolg.



Ilona Fritz

*In verband met de opening van de tentoonstelling is ook een uitgebreid verslag opgenomen in de nieuwsbrief van van de Kooiman-Boendermaker-Luther Stichting. Deze is op te vragen via [kblstichting@gmail.com](mailto:kblstichting@gmail.com)*

# Specialist in veelzijdigheid:

Hans Jansen - 50 jaar kerkmusicus

Voor veel lutherse muziekkenners en -liefhebbers is hij een bekende persoonlijkheid: al sinds de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw is hij zeer intensief betrokken bij de Lutherse Werkgroep voor Kerkmuziek en leidt de Lutherse Werkweek voor Kerkmuziek. Hij is begenadigd met een breed scala aan talenten; van componist, organist en dirigent tot auteur, organisator en docent. Ter gelegenheid van zijn vijftigjarig jubileum als kerkmusicus een gesprek over 'de mens Hans'.

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR

“Het had iets magisch, iets onvoorstelbaar groots, toen ik als vierjarige naar mijn opa luisterde, die speelde op een harmonium. Ik voelde dat dit iets was waar ik niet bij kon, maar waar ik wel graag bij wilde komen. Iets dat veel verder ging dan waar ik mij anders mee bezighield; een geheel andere wereld dan die van blokken en speelgoed. Iets dat zo fascinerend was, dat het mij overdonderde.”

Op een warme manier brengt Jansen onder woorden hoe de liefde voor de muziek en de eindeloze fascinatie, die hij nu nog steeds ervaart, begonnen is. Het summum van de muziekbeleving in zijn jonge jaren ervoer hij toen hij op zevenjarige leeftijd Feike Asma hoorde spelen op het orgel in de Lutherse Kerk in Den Haag. “Ik wist dat dit het was wat ik wilde gaan doen,” zegt Jansen, “Ik hoefde niet meer te kiezen.”

## **Eenheid als rode draad**

Op het moment van het gesprek komt Jansen net terug van de Lutherse Werkweek voor Kerkmuziek, die ook jubileerde: dit wordt al 70 jaar gedaan. Deze bijzondere week was geweldig, met deelnemers van hoog niveau. Een week van hard werken, zeven uur per dag repeteren en onder optimale concentratie om gezamenlijk toe te werken naar de slotuitvoeringen die een sublieme eenheid vormen van muziek, tekst en interpretatie.

Het is vooral deze eenheid, die voor Jansen als een rode draad door zijn leven loopt. Waar hij startte als conservatoriumstudent met het doel voor ogen zich vooral op orgelmuziek en compositie te concentreren, kwam hij in 1972 door zijn zuster, die altijd deelnam aan de Lutherse Werkweek voor Kerkmuziek en hem daarvoor uitnodigde, op een andere manier dan voorheen in aanraking met koormuziek. Hij raakte in de ban van de muziek van Heinrich Schütz, een grote kerkmuziek-componist uit de 17e eeuw. “Ik werd geraakt door het prachtige samenspel van taal en toon, het was wonderbaarlijk. Schütz zag altijd de tekst als het uitgangspunt, die qua inhoud door de muziek tot leven wordt gebracht. Hij liet zijn leerlingen zelfs naast Latijn en Grieks ook Hebreeuws leren, zodat ze de tekst in de oorsprong konden leren kennen, waardoor zij nog meer de diepere lagen van de tekst en haar betekenis door de muziek tot leven zouden kunnen laten komen.



Zoals Luther de Bijbel in het Duits vertaalde, zo heeft Schütz de Bijbel in de muziek vertaald. Mijn eerdere aanname, dat koormuziek wat saai zou zijn, verdween onmiddellijk en ik zag hierin juist nog betere mogelijkheden om de essentie van kerkmuziek te vertolken.”

## **Verbinding tekst en muziek**

Hij zette het orgelspelen en de compositielessen op een lager pitje en richtte zich op het conservatorium volledig op kerkmuziek en koordirectie. “Voor mij persoonlijk geldt dat ik nog meer verdieping haal uit de verbinding van theologie en musica, uit het bijzondere spel van tekst en muziek, dan wanneer ik orgel speel. De tekst krijgt voor mij door de muziek meer kleur en meer nuance. De bedoeling van het woord komt sterker naar voren. Het raakt je, ontroert je en komt binnen”, verklaart Jansen. “Daarnaast vind ik het sociale aspect prettig: het directe werken met mensen. Niets ten nadele van orgelspel; ook dat doe ik nog steeds graag, maar ik mis daarbij de directe interactie.”

### De mystiek vatten met noten bij kaarslicht

In zijn composities speelt hij met tekst en toon, probeert hij de juiste combinatie te vinden die zowel de woorden versterken als de betovering van de muziek zijn werk laten doen. “Dat is wat je doet: eigenlijk telkens weer op zoek gaan naar dat magische, dat wat je innerlijk beroert.” Jansen vertelt met verve hoe muziek niet alleen de meanderende component is in de samenhang van de onderdelen waaruit de opbouw en uitvoering van een muziekstuk bestaan, maar daarnaast ook het element is dat je als het ware optilt, bijna boven de betekenis van de tekst uit. Als klein kind had hij dat al goed door. Hij herinnert zich hoe hij – naar voorbeeld van de plaatjes die hij zag van Bach, Schubert en Beethoven, zittend in het donker aan een tafel bij een kaars, met papieren vol noten om zich heen – de mystiek probeerde te vatten. Op zijn manier componeerde hij al, door in het creatieve spel het lampje op zijn kamer wat te verduisteren en de sfeer rondom de componist te imiteren. Het gaf hem het gevoel één te worden met de muziek en met het wezen en de bedoeling van muziek. Hij wist, dat hij componist wilde zijn.



### Bevoorrecht: elke noot wordt uitgevoerd

Dat is ook goed gelukt: inmiddels heeft Jansen veel mooie stukken gecomponeerd en tot uitvoer laten brengen. “Ik werk planmatig, ik heb een doel voor ogen met de compositie. Meestal gaat het om een stuk dat voor een speciaal moment in het kerkelijk jaar geschreven wordt. Ik ben een bevoorrecht componist: van iedere noot die ik componeer weet

ik dat deze wordt uitgevoerd. Er zijn veel componisten die moeten hopen dat hun werk wordt uitgevoerd. Ik houd daarbij rekening met het koor dat het stuk ten gehore zal brengen, zowel in dynamiek als in moeilijkheidsgraad. Maar de meeste zangers vinden het fijn om uitgedaagd te worden: een moeilijker stuk onder de knie krijgen dan je gewend bent is een heerlijke ervaring. Het is geweldig om met elkaar een werkvorm te geven. Accenten leggen, niet alleen de muziek en de zang laten doorklinken, maar soms juist ook de verstilling, die extra betekenis geeft aan de muziek. Tijdens zo'n Werkweek voor Kerkmuziek zie je dat ook: het intensieve en harde werken aan het instuderen en vertolken van de muziek kost veel tijd en moeite en is zwaar. Het is niet te vergelijken met de wekelijkse repetities, waarin je veel minder slagen kunt maken. Maar de energie die je ervoor terugkrijgt aan het einde van zo'n week is ongekend!”

### Niet alleen 'standaard' werken

Onder de grote werken, zoals de Johannes en Matthäus Passion, een Requiem en een Oratorium en vele andere, is ook 'Nathan der Weise' te vinden. “Nee, niet echt een werk dat je zou verwachten,” lacht Jansen. “Maar in elke periode waren er mensen die boven hun tijd uitstaken. De periode van de Verlichting fascineert mij, en Lessing<sup>1</sup> wist op een uitzonderlijk mooie manier met zijn Ringparabel het sektarische vanuit de kosmische gedachtegang te benaderen: hij keek breder naar de diverse religies en bracht ze tot de essentie: de houding naar je naaste toe, die het allerbelangrijkst is.”

Het was voor Jansen leuk en verrassend eens iets totaal anders te doen.

In het najaar komt zijn volgende boek uit, het wordt tijdens de viering van zijn vijftigjarig jubileum als kerkmusicus gepresenteerd, op 16 oktober in de Lutherse Kerk in Den Haag. Een nieuwe mijlpaal. In de komende tijd verschijnen zijn boeken ook in het Duits; een vertaler en uitgever zijn inmiddels gevonden. Hij hoopt zijn muziek nog wat verder over de wereld te kunnen verspreiden, mogelijk via de internationale banden van de LWF. En verder zal hij blijven componeren, schrijven, dirigeren en doceren. Geen dag zonder muziek en in die muziek veel disciplines. “Ach ja,” zegt Jansen wat bescheiden, “misschien ben ik wel een specialist in veelzijdigheid.”

*De presentatie van het boek De kerkmuziek in Duitsland vanaf het midden van de twintigste eeuw (en haar invloed op de Nederlandse kerkmuziek) van Hans Jansen vindt plaats tijdens de viering van diens vijftigjarig jubileum als kerkmusicus op 16 oktober 2022 om 15.00 in de Lutherse Kerk in Den Haag. Het boek kan besteld worden via [www.shke.nl/boek](http://www.shke.nl/boek).*

1) Gotthold Ephraim Lessing, 1729 – 1781, auteur van 'Nathan der Weise'

# Ondertussen bij de LWF

TEKST: LEONIE CROM-WAGENAAR – BEELD: LWF, ECLA ARCHIEF

## Polen: voor het eerst vrouwen in het ambt gewijd

Een historische dag voor de Evangelische Kerk van de Augsburgse Confessie in Polen: op 7 mei werden negen vrouwen door bisschop Jerzy Samiec tot predikant gewijd. Dit gebeurde in een dienst in de kerk van de Heilige Drie-eenheid in Warschau. Daarmee kwam eindelijk een eind aan de discussie over het al dan niet toelaten van vrouwen tot het ambt.

De vicepresident van de LWF, aartsbisschop Urmas Viilma, was aanwezig en zei: “De hele lutherse gemeenschap viert en verheugt zich vandaag met u!” De LWF heeft tijdens de afgelopen zes wereldconferenties telkens als een van de doelen gesteld dat het aantal vrouwen, dat in het ambt gewijd wordt, moet toenemen. “In de afgelopen jaren is daarin een indrukwekkende vooruitgang geboekt”, zo Viilma.

## Denemarken viert Hemelvaart met duizenden gasten

De kerken in Denemarken hebben gasten uitgenodigd voor de ‘Heavenly Days’ van 2022, waar 30.00 mensen gehoor aan gaven. Gedurende vier dagen was men in de Evangelisch-Lutherse Kerk (in de kathedraal van Roskilde) welkom op het grootste Deense oecumenische festival met het thema *Met hoop moeten we de toekomst pakken*. Het festival werd bezocht door deelnemers uit binnen- en buitenland en leden van het parlement. Gezamenlijk werd de onderlinge verbondenheid van kerk, samenleving en cultuur gevierd.

## Een wereld bijeenhouden

Van 9 tot 14 juni waren de leden van de LWF-Raad bijeen in Genève; voor het eerst sinds de uitbraak van het COVID 19-virus. Tijdens de bijeenkomst spraken katholieke, methodistische, gereformeerde en orthodoxe kerkleiders over de noodzaak tot verdieping van onderling theologisch begrip en praktisch handelen. Thema van de bijeenkomst was (vrij naar Colossenzen 1:9-20) ‘In Christus blijft alles behouden.’



Op de foto: ds prof. Ioan Sauca, WCC, Fr. Dr. Augustinus Sander (congregatie Vaticaan), ds. Dr. Hanns Lessing (WCRC), bisschop Ivan Abrams (Wereldraad Methodisten), dr. Jean-Daniël Plüss (Pentecostal World Fellowship)

In een reactie op de vraag of de Wereldraad van Kerken de Russisch-Orthodoxe Kerk zou uitsluiten in de nasleep van haar steun voor de oorlog in Oekraïne, zei de waarnemend secretaris-generaal ds. Prof. Ioan Sauca: “Wij zijn een platform voor inclusie en discussie en creëren ruimte voor dialoog om te werken aan vrede en verzoening. Desalniettemin verwerpen we ten stelligste de schijnbare instrumentalisering van religieuze taal door politieke en kerkelijke leiders om een gewapende invasie van een soeverein land te ondersteunen. Vredesopbouw vereist preventie, bescherming, geduld, aandachtig en met respect naar elkaar luisteren, evenals bemiddeling en een cultuur die zich inzet voor het bevorderen van vrede.”

## A World of Neighbours

Op 20 juni kwamen leiders van christelijke, islamitische en joodse gemeenschappen bij elkaar in Genève om de problematiek rondom het steeds groter wordende aantal vluchtelingen wereldwijd te bespreken. Bij dit gezamenlijk initiatief van de LWF met Islamic Relief Worldwide (IRW) en HIAS, de joodse humanitaire groep die met vluchtelingen en asielzoekers werkt, werden good practices uitgewisseld en riep Anne Burghardt, secretaris-generaal van de LWF, op om acties en reacties van gelovigen wereldwijd te coördineren. In de context van de oorlog in Oekraïne, stijgende brandstofprijzen, stijging van inflatie en angst voor voedselvoorziening zei zij dat ‘veel westerse landen naar binnen keren. Als op geloof gebaseerde organisaties kunnen we niet zwijgen.’

Aartsbisschop Antje Jackelén (Zweden) merkte op dat ‘het thema van de zorg voor de vreemdeling als een rode draad door zowel de christelijke als de Hebreeuwse geschriften loopt’. Zij heeft een Europees interreligieus netwerk opgezet met de naam ‘A World of Neighbours’ en zegt: “Onderschat nooit welke gaven een vreemdeling je kan brengen: moed, veerkracht en scherpzinnigheid.”

## Afrika bestendigt lutherse gemeenschap in regio

Voor het eerst in drie jaar kwamen ze weer bijeen: de Evangelisch-Lutherse kerk in Kameroen en de Ethiopische Evangelische kerk Mekane Yesus organiseerden een evenement in Addis Abeba, met deelname van ruim 80 vertegenwoordigers van de 31 LWF-lidkerken in de regio. De bijeenkomst van de African Lutheran Church Leadership Consultation (ALCLC) duurde vijf dagen en de openingsdienst vond plaats op 28 juni. Ds. dr. Jeannette Ada Maina, vicevoorzitter van de LWF voor Afrika, sprak haar vreugde uit over de mogelijkheid elkaar weer te ontmoeten en het belang van het consolideren van de gemeenschap. De ALCLC is een platform dat de kerken “de mogelijkheid geeft om onze ervaringen, onze frustraties en onze getuigenissen van de genade van God in ons leven te delen voor wederzijdse steun.”

In de slotboodschap van de ALCLC-bijeenkomst benadrukten afgevaardigden de noodzaak om de theologische identiteit van kerken in de regio te versterken en hun moedige publieke betrokkenheid te vergroten in het belang van vrede en gerechtigheid.



Op de foto: bisschop dr. Frederick Shoo (Tanzania), LWF vice-president voor Afrika ds dr. Jeannette Ada Maina en LWF-president aartsbisschop dr. Panit Filibus Musa (Nigeria).

### LWF-team in oekraïne

Landmijnen, vernietigde infrastructuur, getraumatiseerde mensen: dit zijn de indrukken van een evaluatiebezoek aan Noord-Oekraïne, waar de LWF in de nabije toekomst wil helpen. Een team van LWF-medewerkers bezocht samen met bisschop Pavlo Shvarts, hoofd van de Duitse Evangelisch-Lutherse Kerk van Oekraïne (GELCU), een LWF-lidkerk, gemeenten in de oblast Chernihiv, ten noorden van Kiev en ontmoette de lokale autoriteiten, partners en lokale bevolking. In de komende tijd is vooral hulp nodig ter voorbereiding op de winter. De LWF werkt hier samen met de GELCU, met diaconale partners en met VN-partners. Het werk wordt ondersteund door de financieringspartners van de LWF, waaronder de Evangelisch-Lutherse kerk in Amerika.

### YearofPeace22

In het kader van de Wereld Vluchtelingen Dag en Wereld Vluchtelingen Week hebben de Global Young Reformers van de LWF met elkaar gesproken over wat het betekent om vanuit het christelijk geloof en als vreedstichters elkaar te verwelkomen – met name migranten en vluchtelingen. “Het was leuk om te leren hoe lutherse kerken over de hele wereld anderen verwelkomen. Ik heb geleerd dat in sommige gemeenten van Tanzania de hele kerk betrokken is bij het verwelkomen van nieuwkomers”, zegt Elsa Matthias van de Lutherse Kerk van Australië en Nieuw-Zeeland. “Jezus zei dat we van iedereen moeten houden, alle mensen zijn gelijk in de ogen van God, dus het is onze verantwoordelijkheid om onze naaste met liefde en respect te verwelkomen”, zei deelnemer Alladi Penchalrao van de United Evangelical Lutheran Churches of India.

De driemaandelijke bijeenkomsten, die volledig worden voorbereid door LWF-jongeren, gaan over wat volgens hen het meest urgent is in hun gemeenschappen en kerken.

### Kort nieuws:

- **Positieve financiële resultaten:** het is de LWF gelukt – dankzij steun van lidkerken en financieringspartners – om positieve resultaten te laten zien, ondanks de uitdagingen die door de pandemie veroorzaakt zijn. De financiën van de LWF zijn afhankelijk van een fondsenwervingsbudget. In 2021 bedroegen de geconsolideerde inkomsten 162 miljoen euro, waarmee 99% van de begrote inkomsten gedekt is. Dat is een toename van 13% ten opzichte van het vorige jaar (143 miljoen euro).
- **Mijlpalen van gezamenlijke inspanningen voor gerechtigheid, vrede en verzoening:** de LWF opende een digitale fototentoonstelling als start voor een reeks wereldwijde evenementen ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van de gemeenschap van de 148 lidkerken. Er worden mijlpalen getoond vanaf juli 1947, toen de LWF werd opgericht in Lund (Zweden). De foto's zullen ook in een jubileumuitgave verschijnen in oktober 2022.

De eerste LWF Conferentie in Lund, 30 juni – 6 juli 1946 met het thema ‘De lutherse kerk in de hedendaagse wereld’. Op de foto zr. Anna Ebert (VS) en ms. Hemalatha John (India).



# Luthers Amsterdam: kerkelijke presentie in een seculiere stad

De lutherse gemeente Amsterdam kent prachtige gebouwen. Een wandeling langs een aantal daarvan levert een kennismaking op met wat de gemeente kenmerkt: present zijn in een seculiere context.

TEKST EN BEELD: JANET VAN DIJK

De wandeling, die de lutherse gebouwen in het centrum en in Zuid aandoet, start op het Centraal Station van Amsterdam. De routebeschrijving is te vinden op <https://petrus.protestantsekerk.nl/artikel/amsterdam-door-lutherse-ogen/>

De wandeling bedraagt 10 kilometer.



## Luther Museum, Nieuwe Keizersgracht 570

Het museum is gevestigd in gebouw Wittenberg, genoemd naar de plaats waar Maarten Luther in 1517 zijn stellingen over de hervorming van de toenmalige kerk verkondigde. Die actie leidde tot de Reformatie. Het pand is gebouwd in 1772 als het Oude Mannen- en Vrouwenhuis van de evangelisch-lutherse diaconie, bedoeld voor de opvang van armen, ouderen en wezen. Het gebouw is met de regentenkamers, de gang en de kerkzaal het belangrijkste collectiestuk van het luthers erfgoed dat verder bestaat uit schilderijen van onder meer Ruysdael, zilver en authentieke meubelstukken.

Tot en met 11 september dit jaar is hier de tentoonstelling 'Lutherse vrouwen op de kansel' te bezichtigen. Honderd jaar geleden besloot de evangelisch-lutherse synode dat het reglement ook vrouwen toeliet tot het predikantschap. De lutherse kerk werd daarmee na de doopsgezinden en de remonstranten de derde kerk in Nederland waar vrouwen op de kansel konden staan, én de eerste lutherse kerk wereldwijd.

<https://luthermuseum.nl>

## Van Brants Rushofje, Nieuwe Keizersgracht 44-28

Boven de deur van dit hofje staat een vers waarmee voorbijgangers worden opgeroepen Brantz te volgen in het tonen van erbarmen:

*Brantz, door de Koopmanschap tot Rijkdom en tot Eer Geklommen, heeft mij, in den naarnacht van sijn leven, Den Ouden tot hun troost, ter wooninge gegeven. Aanschouwer, is uw doen gezegend van den Heer. Volg Brantz in deugden en sijn liefde tot den armen: God gaf hem, dat hij mild zig hunner kon erbarmen.*

Christoffel van Brants riep dit hofje bij testament van 17 juni 1732 in het leven met als doel 'onderdak en verzorging te verlenen aan behoeftige vrouwen (...) alsmede het huisvesten van verpleegkundigen en van werkende en studerende jongeren, alle van onbesproken gedrag'. Momenteel is het een woonplek voor studenten, en gezien de locatie ben je flink bevoorrecht als je hier mag wonen.

<https://hofjesinamsterdam.nl/van-brants-rus-hofje/>







### Oude Lutherse Kerk, Singel 411

Deze 'hoofdlocatie' van luthers Nederland is een echte citykerk; mensen vanuit de hele stad en de regio komen hiernaartoe. Al vanaf 1600 werd op deze plaats in een pakhuis gekerkt. Door aankoop van naastgelegen panden werd de oppervlakte van de kerk steeds groter. In 1633 werd een nieuw gebouwde kerk in gebruik genomen. De kerk biedt plaats voor vieringen en wordt ook verhuurd aan de Universiteit van Amsterdam. Die heeft op werkdagen de beschikking over verschillende ruimtes en gebruikt de kerk onder andere als aula. Naast de kerk (adres: Handboogstraat 4) staat het Huis op het Spui, opgezet vanuit de lutherse gemeente. Hier kunnen mensen terecht met levensvragen of problemen, en vinden activiteiten plaats op het gebied van spiritualiteit.

### Maarten Luther Kerk, Uiterwaardenstraat 279

De Maarten Luther Kerk, 'ankerplaats voor kerkelijke, sociale en spirituele activiteiten in de Rivierenbuurt' heeft sinds vorig jaar een nieuw aangelegde tuin en 50 zonnepanelen. De glas-in-loodramen worden nu mooi uitgelicht in het donker. Er zijn meer kerkplekken in de Rivierenbuurt. 'In de Roos' in de Rooseveltlaan en 'In de Waard' in de Uiterwaardenstraat bieden onderdak aan mensen die anders tussen wal en schip raken, zoals ongedocumenteerden. In de woningen is een huisvader of -moeder aanwezig als begeleider. In de Maasstraat staat het luthers diaconaal centrum 'In de Zwaan'. Zo'n 120 vrijwilligers ondersteunen mensen in kwetsbare posities.



## De synode bijeen ...

... op 25 juni op Hydepark in Doorn. Waarover spraken zij?

TEKST: CATHY VAN BEEK

### Benoeming ds. Margo Jonker als adviseur

Tijdens de besloten zitting van de synode werd dominee Margo Jonker benoemd tot adviseur van de synode en de synodale commissie.

Dit, nadat dominee Hanneke Allewijn eerder dit jaar te kennen gaf dat voor haar het synode lidmaatschap moeilijk

te combineren is met haar nieuwe baan als gevangenispredikant in Krimpen aan den IJssel. Door het afscheid van Hanneke kwam er ook een vacature voor predikant-lid in de synodale commissie.

De overige predikant-leden, die zitting hebben in de synode, zagen geen van allen kans de vacature op te vullen

en er zijn geen plaatsvervangers, die benaderd konden worden. Om op korte termijn deze vacature op te vullen heeft de synodale commissie besloten dominee Margo Jonker te vragen en, na haar toezegging, voor te dragen als adviseur van de synode en de synodale commissie. Na het ter kennisnemen van haar motivatie is de synode

unaniem akkoord gegaan met de benoeming. Margo zal volledig meedraaien in het werk van synode en synodale commissie. Ze heeft echter geen stemrecht in de synode.

### Voor de wind zeilen

Voortbordurend op de Lutherse toekomstnota 'Voor de wind zeilen' (zie *elkkwartaal* nr. 4 2021) en de gesprekken en reacties hierop vermeld tijdens de kerkenradendag van 9 april is besloten om de synodale commissie te verzoeken een vervolgtraject uit te zetten. De synode wordt gaande het traject geïnformeerd en meegenomen. Een uitgewerkt projectplan zal binnen een jaar ter goedkeuring aan de synode voorgelegd worden. Daarbij zal ook professionele hulp worden ingeroepen.

### Gemeentebezoeken

Mede als gevolg van de coronamaatregelen zijn de gemeentebezoeken door de synodeleden wat op de achtergrond geraakt. Dit wordt nu weer opgenomen. De synodeleden zullen per tweetal de bezoeken afleggen en nemen daarvoor eerst contact op met de kerkenraad van de desbetreffende gemeente. Ook zal men contact zoeken met de lutherse vertegenwoordiger in de classis waartoe de gemeente behoort. Doel van de bezoeken is om het contact te verbeteren tussen synode en plaatselijke gemeenten. Gemeenten hebben het niet makkelijk en vaak zijn er weinig schouders om het vele werk te doen. De synode heeft geen kant en klaar format voor alle problemen, maar wil wel meedenken en ondersteunen waar mogelijk.



Margo Jonker



### Lutherse Academische en Publieke Presentie (LAPP)

Er zijn vele manieren waarop wij de lutherse traditie kunnen uitdragen en publiekelijk onder de aandacht kunnen brengen. Het LAPP-programma brengt hiervoor verschillende projecten bij elkaar en beschrijft deze onder de focus van (ondersteuning voor) veelkleurige presentie. Sommige van deze projecten zijn deels al uitgewerkt, andere projecten staan aan het begin.

#### LAPP 1: Leerstoel Lutherana

Het ondersteunen van de lutherse theologische presentie door lesvoorziening in de predikantsopleiding aan de Protestantse Theologische Universiteit (PThU).

LAPP 2: Academische kwalificering  
Het faciliteren van de nadere kwalificering van volgende generaties theologen op academisch niveau in de studie en het onderwijs in de lutherse traditie. Het gaat hier bijvoorbeeld om het ondersteunen van promotie-onderzoek.

LAPP 3: Luthers materieel erfgoed  
Onderzoek naar en in kaart brengen van informatie over luthers erfgoed in samenwerking met het Luther Museum en het Amsterdam Centre for the History and Heritage of Protestantism.

LAPP 4: Netwerken - scouting - verbinden

Stimuleren van een netwerk van lutherse academici in faculteiten, diaconale instellingen en daarbuiten. Scouting van studenten met interesse voor de lutherse traditie en spiritualiteit. Verbinden en inbrengen van lutherse theologische kennis ook van buiten de PThU.

LAPP 5: Lutherse traditie leren en leven in de gemeenten.

De taak van de ter synode ingestelde permanente 'Commissie Toerusting' zal zijn: Ondersteuning en facilitering van de cursus Leren van Luther (LvL) en de Lutheran Summer School (LLS) en eventueel andere aangedragen sub-activiteiten.

LAPP 6: Profilerings kerkmuziek

Het stimuleren van kerkmuzikale projecten en - profilering van gemeenten op hoog niveau als een van de specifieke kenmerken van de lutherse traditie in Nederland. Doordat al deze facetten als projecten in LAPP bij elkaar komen kunnen zij in hun onderlinge samenhang in perspectief worden gehouden. Zo komt het werk en de aandacht hiervoor niet als los zand ergens te liggen.

### Inspiratiefestival

De eerder geplande Lutherdag - en de voorbereidingen hierop - komt op een andere manier tot uitvoering in het 'Inspiratiefestival' op Terschelling in het najaar van 2023. Zie ook pag. 27 van dit nummer met een toelichting van Maarten van der Wouden

### Lutherse Wereld Federatie: 'Een lichaam, Een Geest, Een Hoop'

De Assemblée van de Lutherse Wereld Federatie zal plaatsvinden in september 2023 te Krakow (Polen). Deze Assemblée wordt eens in de zeven jaar georganiseerd voor en namens de hele lutherse gemeenschap wereldwijd. De voorbereidingen zijn in volle gang; zodra er materiaal beschikbaar is zullen we de gemeenten op de hoogte stellen. Het thema dit keer is 'Een Lichaam, Een Geest, Een Hoop'. Verheugend is dat dit keer ook de Young Reformers weer vertegenwoordigd zijn met een 'eigen' lutherse delegatie in het vers aangestelde koppel Joren Reichel en Pauline Storch (zie ook pag. 22).

Er zal ook een uitvoerig bezoekersprogramma voor gemeenteleden worden aangeboden, opdat de Assemblée niet enkel een zaak van 'officiële vertegenwoordigers' blijft, maar een zaak van heel de Lutherse wereldgemeenschap kan worden. Dus, denk er vast over bij de planning van uw vakantie voor 2023 - Polen is goed bereikbaar én een mooie vakantiebestemming. Bij interesse graag doorgeven aan [luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl](mailto:luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl).

## Liturgie van binnen...

Wat is dat nou eigenlijk, het 'Lutherse'? Ik vermoed dat dit soort vragen niet enkel bij mij als predikant en president van de synode terechtkomen, maar dat deze ook net zo vaak leven bij en gesteld worden aan gemeenteleden die zich bij een Lutherse gemeente thuis voelen.

TEKST: ANDREAS WÖHLE

T ja, en dan begin je te zoeken naar woorden. Vroeger of later komt daarbij ook het woord 'liturgie' op. En je probeert uit te leggen wat het nou eigenlijk is dat je boeit of aanspreekt of goed doet in de liturgie. Maar net zo vaak schiet je daarbij tekort in woorden. Dat gaat mij als predikant vaak ook niet anders. Omdat wat je probeert te beschrijven iets is dat wel met vorm en stijl en regelmaat en traditie en 'van lang geleden ...' te maken heeft - maar dat zich toch niet zo een twee drie laat vastpinnen.

Tegelijk wil je het wel overbrengen omdat het immers een van de zaken is die wij willen 'behouden en inbrengen in het geheel van de kerk' - zoals dat als taak van de lutheranen en de lutherse gemeenten is beschreven in de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland. De foto bij dit stukje helpt mij wel om bij die beschrijving wat handvatten te vinden. Het is zomaar een kiekje uit een eredienst in de Oude Lutherse Kerk te Amsterdam. Er is geen ingewikkelde fotografie deskundigheid aan te pas gekomen, geen regieaanwijzingen als: '*... nu jij nog een halve meter naar rechts, en jij even wat omhoog kijken, en de kaarsen ...*'. Het is een spontane, met een mobieltje vastgehouden, momentopname die juist daarom laat zien waar de kern van de liturgische betovering kan liggen, als wij er goed mee omgaan.

Liturgie maakt dat je als het ware in de viering gedragen wordt op bewegingen die ouder zijn dan wij, die zijn beproefd in de levens- en geloofsgeschiedenis van generaties, die onthaast en verstild zijn maar niet verhard of versteend.

Liturgie maakt dat, in dit geval, twee dopelingen zich in kledingkeuze en innerlijke gesteldheid voorbereiden op

een moment van vreugde en serene heiligheid. Het licht van de paaskaars wordt persoonlijk licht in de doopkaarsen en het verlicht verstilde gezichten. De peter aan de linker kant van het tafereel (hij lijkt wel wat op het beeld dat wij hebben van de oude profeten, toch?) voelt precies aan wat de gepaste afstand is tot dit intieme geloofsmoment (*Kom niet naderbij want dit is heilige grond* - Exodus 3,5). En het licht van dat moment verlicht ook hemzelf. Boven rechts bij het orgel staat een figuur die onverwacht en onopgemerkt de scène gadeslaat, zoals vaker te zien - maar dan in diep doordachte en gecomponeerde schilderijen. Het is de organist van deze zondag. Hij heeft ons

muzikaal gevoerd tot dit moment en is zo ook zelf deel geworden van wat er hier gebeurt.

En daaromheen: wat lege stoelen, enkele rommelig op de grond gewaaide liturgieblaadjes; ook dat kan het stille tafereel niet verstoren. En verder een gewone vierende gemeente eromheen, al zitten ze, voor de kijker ongezien, op een beetje afstand. Serene stilte zonder kilte, vreugde zonder 'happy clappy', vroomheid zonder

muffigheid, menselijk en heilig tegelijk ... Dat is wat liturgie met je doet, kan doen als je het toelaat.

En dat is wat wij koesteren en graag inbrengen binnen de Protestantse Kerk en voor wie verder in onze samenleving hunkert naar die andere dimensie in het bestaan: dat wat je optilt uit het dagelijkse maar tegelijk het dagelijkse meeneemt en niet ontkent. Dit is één van de momenten die ons aan het hart ligt en de moeite waard is om te 'bewaren en in te brengen' in de Protestantse Kerk: deel van dat Lutherse.



# Ontmoetingsdag LDP

met groot thema

Het Luthers Diaconaal Platform (LDP) organiseerde haar 27e ontmoetingsdag op 14 mei jl. met als dagthema *Waardig leven, waardig sterven*. Dit thema was op basis van het document, opgemaakt door de Theologische Commissie van de Lutherse synode (ELS).

TEKST: ALMA EVENHUIS, MET DANK AAN PATTY BESSELING - BEELD: PIET DERKSEN-KAMP

Na een hartelijk welkom aan de deelnemers is er eerst een moment van stilte voor hen die het afgelopen jaar zijn gestorven, in het bijzonder voor Bob Hulst, de vorige voorzitter van het LDP, die overleed op 28 oktober 2021. Dan introduceert secretaris Horst Oosterveer de nieuwe voorzitter van het LDP drs. Elsa Aarsen-Schiering, die de bijeenkomst opent met het lezen uit Mattheüs 25. Vervolgens stelt zij voor: drs. Kersten Storch, geestelijk verzorger in de ouderenzorg, die het dagthema *Waardig leven, waardig sterven* zal toelichten.

## Wij allen zijn betrokkenen

Kersten Storch adresseert haar toehoorders als betrokkenen want “wij allen leven en wij allen zijn sterfelijk en wij zullen sterven. Hoe en wanneer dat zal gebeuren weten wij niet. Wel weten we dat wij in een tijdperk en in een land leven waar ‘keuzemogelijkheden’ bestaan met blik op het hoe en het wanneer van het sterven. Het is belangrijk dat wij met elkaar over sterven en dood blijven praten; wij allen zijn betrokkenen”. Ze vertelt over haar ervaringen als geestelijk verzorger in de ouderenzorg “waarin

meer vragen zijn dan antwoorden en die laatste zijn niet sterk ...”. Ze noemt verschillende vormen van hulp bij levensbeëindiging zoals de *palliatieve zorg*, gericht op de verbetering van de levenskwaliteit in de laatste levensfase. Dit type zorg is de laatste decennia sterk verbeterd en verzacht het einde. Een andere vorm is het *versterven*: stoppen met eten en drinken. Kersten Storch was hierbij een paar keer betrokken en ervaarde dit als een ‘zachte dood’. Ook is er de keus om een behandelbare ziekte *niet te laten behandelen* of die te stoppen.



Kersten Storch

## Grenzen verschuiven

Ongeveer vijftig jaar geleden werd euthanasie voor het eerst bespreekbaar gemaakt, dertig jaar geleden werd het gereguleerd en twintig jaar terug gelegaliseerd. Grenzen verschuiven. Nu is euthanasie nog onderdeel van een communicatief proces. Wie erom vraagt moet daarover in gesprek met de arts. Bij het wetsvoorstel voor stervenshulp aan ouderen die hun leven voltooid achten is daar geen sprake meer van. De oudere beslist in totale autonomie (eenzaamheid). De vraag is, zo stelt Storch: wat of wie geeft nu eigenlijk waarde aan het leven? Is het ethisch verantwoord om de beslissing over leven en dood over te laten aan een mens als enkeling omdat wij als samenleving het autonome handelen van het individu van hogere waarde achten en het daarom meer beschermen dan het leven zelf? Zijn wij bereid met hen in gesprek te gaan, naar hun verhaal te luisteren zonder te oordelen en durven wij te vertellen hoe wij erover denken. Blijven wij mensen begeleiden op deze weg en hoe dan?

Hierover in gesprek blijven, over dood en sterven én de keuzemogelijkheden is van groot belang, zo benadrukt Storch.

### Mening en gevoel

In kleine groepen gaan de deelnemers dan uiteen om in gesprek te gaan over: menselijk leven; autonomie en zelfbeschikking; mens in de samenleving; nut en zelfredzaamheid; fragmentarisch en gebroken leven. Reacties volgen, zoals: 'hoe kun je van een ander verwachten, dat hij/zij meewerkt aan levensbeëindiging? Daar kun je toch iemand anders niet mee opzadelen. Accepteer je het lijden als onderdeel van het leven? Vereenzaming heeft invloed op de wens een einde aan het leven te willen'.

Of: 'wanneer is het leven voltooid? Je moet niet teveel met jezelf bezig zijn, maar dankbaar zijn voor het leven dat is geschonken door God. Je leeft in relatie met anderen en oordeelt niet over hen. Wees zuinig op de schepping. Waar blijft de christelijke discussie? Lutheranen staan hierin lijnrecht tegenover de rooms katholieken.'



Elsa Aarsen

Of: 'gevraagd wordt: moet je je houden aan de tien geboden of mag je het zelf invullen. De Bijbel geeft je richting. En de samenleving bepaalt de normen en waarden. Ben ik solidair naar anderen? Alles zelfstandig doen gaat niet. We hebben elkaar nodig. Goede ouderenzorg hoort bij een waardig leven. Ouder worden brengt nieuwe beperkingen die je alleen maar kunt accepteren'.

Of: 'is een onbehandelbare depressie reden voor euthanasie? Je moet dankbaar zijn voor hulp en deze kunnen aanvaarden. In corona tijd werd een patiënt als dor hout beschouwd. Het zelfbeschikkingsrecht wordt verkeerd opgevat'.

Of: 'voor elke leeftijd geldt dat het lijden te zwaar kan zijn. Men heeft een negatief beeld van de ouderenzorg...'

### Geloofsgesprek is nodig

"De christelijke discussie is er wel degelijk", aldus Kersten Storch in haar reactie op de groepssessies. "De Lutherse Synode stelde hierover een document samen. Ook de Raad van Kerken houdt zich hiermee bezig en het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport houdt er rekening mee. We zijn een gemêleerde samenleving; daarom zijn de antwoorden op vragen heel moeilijk".

Ze vervolgt: "bij de rooms katholieken is men hier niet 100% tegen. In de Bijbel zijn wel wegen te vinden hoe hiermee om te gaan maar er is geen christelijke geschreven wet hoe het moet. Er zijn zeker artsen die willen meewerken maar er ook moeite mee hebben. Je laat iemand in de steek als je zonder meer euthanasie verleent. Hoe kijken we als gelovigen naar die laatste fase? Juist dan is een geloofsgesprek nodig".

### Voor wie is de kerkdienst?

Aansluitend werd de LDP-dag 's middags vervolgd met - wellicht minder 'geladen' maar even relevante - onderwerpen. Voor mensen met een verstandelijke beperking is het niet makkelijk mee te draaien in een gewone kerkdienst en zijn er diensten 'speciaal' voor hen. Sinds 2011 is Elsa Aarsen betrokken bij de integratie van deze diensten in een 'gewone' dienst. Er wordt met een vaste liturgie gewerkt (herkenning), met bekende gezangen en een liturgie met plaatjes. Het is altijd een feestelijke dienst. Het thema wordt van tevoren besproken en sommigen worden bij de voorbeden met naam en toenaam genoemd. De preek wordt wel eens onderbroken door een 'liefdesverklaring'. Elsa Aarsen bepleit dat de eredienst er is voor iedereen. Ze moedigt aan om het experiment aan te durven. "De dienst verandert van kleur, maar is bijzonder. Verstandelijk beperkten mogen en kunnen daarin deelnemer zijn".

In Haarlem is er een wekelijkse dienst voor deze mensen; de ervaring van samen kerken is daar niet zo positief. Ook in Veenendaal is er elke week zo'n dienst waarin 'fantastisch wordt gezongen'. In de Maarten Lutherkerk



in Amsterdam zijn geen 'gewone' diensten meer, wel deze speciale. Elsa Aarsen oppert om de vroegere gewoonte mensen uit tehuizen mee te laten doen met muziek, nieuw leven in te blazen.

### De begeleiding van een uitvaart

Als voormalig bestuurslid van een begrafenisonderneming gaat Ivette Langeveld-Kamst in op het verschil tussen een begrafenisonderneming en een vereniging. De verenigingen zijn ontstaan uit *noaberplicht*. Elk dorp in het oosten en het zuiden kreeg zo'n vereniging. Leden daarvan staan hun mede dorpsbewoners bij in de voorbereidingen van een uitvaart. Bij een begrafenisonderneming kost dat geld. Zij vertelt aan de hand van de begrafenis van haar vader hoe zo iets verloopt.

Ook vertelt zij dat in een rooms katholieke kerk de kist met de overledene met het gezicht naar het altaar komt te staan, in de lutherse kerk is het gezicht naar de gemeente gericht. Op oude begraafplaatsen liggen de kisten met het gezicht naar de kerk, zodat je, als je bij het graf staat, eigenlijk bij het hoofd staat.

Elsa Aarsen sluit de dag af met met het verhaal over de tweeling uit de joodse midrasj. Een overlevering van het joodse volk over het leven voor de geboorte en het loslaten van de navelstreng. Wat is het nut van geboren worden na een leven bij de moeder? In de laatste weken voor de geboorte overheerst bij de tweeling de vrees voor de tijd na de geboorte. Is er wel een moeder of bestaat zij alleen in de verbeelding. Niemand is ooit teruggekomen. De nieuwe wereld na de geboorte overtreft hun stoutste dromen.

# Young Reformers doen weer mee

“En dat is hard nodig”, aldus de nieuwe YR-vertegenwoordiger

Eigenlijk is Joren Reichel al ‘te oud’ voor de functie van Nederlandse vertegenwoordiger van het Young Reformers Network van de LWF. Hij hoeft het niet alleen te doen en krijgt Pauline Storch (17) aan zijn zijde.

TEKST: ALMA EVENHUIS - BEELD: ANDREAS WÖHLE

Leeftijd is betrekkelijk. Hij is bijna 27, met inmiddels een behoorlijke staat van dienst waar ook zijn Amsterdamse gemeente voordeel bij heeft: hij is ouderling in de kerkenraad en werkt mee aan de uitvoering van lopende taken. Daarnaast is hij actief lid van de *elkkwartaal*-redactie, waarin hij onder meer met zijn reportages ‘uit het land’ verslag doet van het luthers reilen en zeilen. Hieruit volgend is hij nu de vaste schakel tussen de communicatieafdeling van de PKN en *elkkwartaal*, waarvan de ELS-nieuwsbrief ‘nieuwe stijl’ de meest recente en zichtbare uiting is. Sinds 2021 is hij lid van de Synode. Last but not least: Joren studeert theologie aan de PThU en heeft de laatste maanden hard gewerkt aan de voltooiing van zijn scriptie.

## Aanspreekpunt

De Nederlandse afvaardiging van de Young Reformers was de laatste jaren wat onbelicht. Daarin komt verandering. Directe aanleiding is de Assemblée in Krakow in 2023, waar de LWF twee kandidaten voor wil afvaardigen. Joren Reichel werd benaderd om Nederland te vertegenwoordigen voor de Global Young Reformers.

Reichel, sterk gemotiveerd door de conferentie, is aangesteld als ‘senior’ om samen met Pauline Storch (17) en met inzet van zijn huidige netwerk en contacten de Nederlandse Young Reformers meer op de kaart te zetten.

Daarbij is hij het aanspreekpunt, ook bij de internationale contacten. “Je moet betrokken zijn, goed contact leggen met andere afgevaardigden”. In november 2021 was hij

## Young Reformers netwerk

*Ontstaan omdat de LWF met haar strategische inzet ervoor wil zorgen dat jongeren een plaats en stem hebben in alle aspecten van kerk- en gemeenschapsleven, met inbegrip van besluitvorming en en leiderschap. Jeugdparticipatie en jeugd leiderschap zijn prioriteiten die aandacht en inzet vereisen op alle niveaus van het kerkelijk- en gemeenschapsleven. Er moet aandacht zijn voor hun standpunten, zorgen en verwachtingen. Het is noodzakelijk dat de LWF-programma's relevant blijven voor jonge leden van de gemeenschap. Het aandeel jongeren binnen de LWF is vastgesteld op 20% met daarnaast 40% vrouwen en 40% mannen.*



Pauline Storch

afgevaardigde bij de grote klimaatconferentie in Glasgow en noemt het effect van internationale inbedding: “dat is belangrijker dan we op voorhand denken. Toen ik aansloot bij de klimaatconferentie waren we met veel lutheranen uit de hele wereld. Dan voel je pas hoe groot en herkenbaar we zijn als wereldwijde lutherse familie. Prachtig!”

## Krachtig netwerk, ook in eigen context

De kracht van het grote LWF-jongeren netwerk ligt erin hoe dat tot praktische steun en inspiratie kan zijn. Het is een stevig, centraal netwerk met veel intensief contact. Met projecten en ontwikkelingen die vooral ook in de eigen



Joren Reichel en Anne Burghardt

context werkbaar zijn. Reichel: “en onderschat daarbij niet de geweldige ondersteuning van de LWF. Als je een project wilt en het voorstel daarvoor wordt aanvaard kán dat ook en is er steun en facilitatie. De LWF is heel sterk georganiseerd en voert een uitstekende PR. Het is belangrijk dat dit ook breed gedragen wordt door de hele PKN, niet alleen puur luthers maar als integratie in het grote PKN-geheel”.

### Aanknopingspunt in groot geheel

Alles draait nu om de voorbereidingen voor de Assemblée. Er worden zes themareizen georganiseerd, die een week vóór de Assemblée beginnen. Een daarvan is voor de Young Reformers die met een speciaal programma rond het thema ‘One Body, One Spirit, One Hope’ aan de slag gaan en daarmee later aansluiten bij de conferentie. Reichel vindt het best spannend om daar in Polen aanknopingspunt te zijn als kerk uit een klein land, en aan te sluiten bij een groot geheel. De hele PKN moet dit nu aangrijpen.

Goed nieuws dus, een nieuwe Nederlandse Young Reformers-vertegenwoordiging. Joren Reichel plaatst wel een kanttekening bij al te hoge verwachtingen: “als een jongere ergens instapt denkt iedereen dat er een magische verandering komt. Dat kan ik niet en is ook niet realistisch”. Ondanks de goede ondersteuning van de LWF aan het wereldwijde netwerk, heeft de Young Reformer van nu

vooral ook te maken met het concrete werk in eigen land en gemeente waarvoor hoe dan ook ondersteuning uit eigen gelederen en een breed draagvlak nodig is. Wat dat betreft ziet hij kansen en de brede PKN-delegatie waarin hij straks meereist naar Polen (zie kader) stemt hoopvol. *elkkwartaal* blijft hem volgen bij de aanloop daarheen.

### Assemblee 2023

De volgende Assemblée van de Lutherse Wereld Federatie vindt plaats in Krakow (Polen) in september 2023. Anne Burghardt (LWF-secretaris), betrokken bij de voorbereidingen: “thema en locatie krijgen in het licht van de nieuwe ontwikkelingen een nieuwe dimensie: individuele aspecten van het thema ‘One Body, One Spirit, One Hope’ zijn met elkaar verbonden in de notie van eenheid in Christus. Het Mysterie van de drieëenheid is eenheid in diversiteit”.

De Protestantse Kerk in Nederland wordt vertegenwoordigd met een stevige delegatie: ds. Andreas Wöhle (president ELS); ds. René de Reuver (scriba PKN); ds. Karin van de Broeke (voorzitter Kerk in Actie); ds. Margo Jonker (nieuw synodelid); Joren Reichel en Pauline Storch (Young Reformers Network, LWF).

## Lutheran Summer School 2022 in Lutherstadt Wittenberg

TEKST: ANDRÉ VAN DER STOEL, QUOTES: VAN DE DEELNEMERS – BEELD: ELSA AARSEN-SCHIERING

Van 18-22 augustus vond de 3e Lutheran Summer School plaats, en dit jaar op een heel bijzondere locatie: Lutherstadt Wittenberg. Aan alle lutherse gemeenten in Nederland was gevraagd om geïnteresseerden af te vaardigen. Samen hebben we ons bezonnen op de vraag: Wat betekent het om Kerk te zijn? En wat betekenen de begrippen uit de apostolische geloofsbelijdenis die wij vaak gedachteeloos uitspreken, dat de kerk één, heilig, katholiek en apostolisch is? De internationale en historische omgeving van Wittenberg verrijkte dit bezinningsproces. Elke dag begonnen we door samen in de kapel het heilig avondmaal te vieren. Het was mooi om onze bezinning op ons kerk-zijn niet te beginnen bij onze eigen gedachten over de kerk, maar bij wat ons geschonken wordt: Christus die zichzelf aan ons geeft, en ons zo tot kerk maakt.

Nieuwsgierig naar de persoonlijke ervaringen van de deelnemers? Daarvoor zijn ze aanspreekbaar.

*‘Wat een plek om samen te komen in Wittenberg! Zo veel historie en zo prachtig!’*

*‘Confronterend om liefde, genade en God zelf te ontmoeten.’*

*‘Moeilijke tekst zo uitgelegd krijgen dat je het helemaal snapt.’*



*‘Liturgie heeft een eigen taal – je hoeft niet alles letterlijk te verstaan, je voelt het met je hart.’*



**GRONINGEN.** De akoestiek van de Lutherse Kerk is vermaard en leent zich goed voor muziekopnamen. Het Luthers Bach Ensemble heeft hier 'Membra Jesu Nostri' (BuxWV 75) van Dietrich Buxtehude opgenomen. Het stuk van de Noord-Duitse componist wordt gezien als het eerste lutherse oratorium. Het bestaat uit zeven cantates. De cd is te bestellen via <https://luthersbachensemble.nl/product/membrajesunostri/>. Kosten: € 15,- incl. verzending.

**ARNHEM.** Op zondag 1 mei, zo'n 5 jaar na het verlaten van hun gebouw, kregen de leden van luthers Arnhem de mogelijkheid om met de architect te kijken naar de veranderingen in het voormalig kerkgebouw aan de Spoorstraat. Beneden restaurant, bar en keuken. Hoog - op palen - slaapkamers. De architect heeft het gebouw zoveel mogelijk intact gelaten. Delen van kerkbanken en wanden kom je overal tegen. "Als het ooit nodig is, kan het gebouw weer als kerk gebruikt worden". De lutheranen van Arnhem zijn niet verdwenen, ze hebben alleen geen eigen gebouw meer.



EDE

**EDE.** Ede nam na 60 jaar onafgebroken kinderkerkwerk afscheid van Roos Zoetekouw-Dudink. Wat een toewij-

ding, dat werd bekroond met een glas en lood Lutherroos en andere cadeaus namens alle kinderen en inmiddels volwassenen die warme herinneringen aan haar hebben.



OOST-GRONINGEN

**OOST-GRONINGEN.** De Noordelijke Lutherse buitendag zou in 2020 georganiseerd worden door de lutherse gemeente Stadskanaal, dit ging niet door net als die in 2021. Nu kon het gelukkig wel; op 12 juni georganiseerd door de lutherse gemeente Oost-Groningen in Nieuwe-Pekela. Er was onder andere gelegenheid om de Lutherse begraafplaats en de kerk van Pekela te bezoeken. Daarnaast werd een bezoek gebracht aan museum Siepftco waar een oude stoommachine en kniepertjesmachine bewonderd konden worden.

Er waren ook lutheranen uit Groningen Stad, Friesland en Zwolle aanwezig. Deze contacten zijn zeer waardevol om elkaar te kunnen helpen en bijstaan in de kleiner wordende kerk.

**FRIESLAND.** In Leeuwarden starten ze weer met een koor om de kerkdiensten met gezang te kunnen opluisteren, wij wensen ze veel bezieling en vooral veel plezier!

**ROTTERDAM.** Het zogenoemde Weeshuis der Evangelisch Lutherse Gemeente bestaat sinds 1770. Het heeft verschillende panden in de stad gehad. Aan de zorg voor wezen was steeds minder behoefte en zo werden alle huizen uiteindelijk verkocht. Nu is een pand in Vlaardingingen aangekocht om te dienen als doorstroomhuis voor Oekraïense moeders en kinderen die 's avonds op Rotterdam CS aankomen en moeten worden opgevangen. Als de crisis voorbij is, zal het Weeshuis

zich beraden over een volgende bestemming voor dit huis. Daarvoor zijn al ideeën en laten we hopen, dat dat spoedig zal zijn.

**ZIERIKZEE.** U heeft in de media kunnen zien wat de tornado in Zierikzee heeft aangericht. Als bij een wonder is de Lutherse kerk gespaard gebleven, terwijl in de directe omgeving toch veel schade was. Ook zijn beide zwanen op de kerk gebleven en niet weggewaaid.



ZIERIKZEE

**DEN HAAG & HET GOOI.** Het voorjaars-uitje de van de lutherse gemeente Het Gooi ging deze keer naar Den Haag. Het thema werd aangereikt vanuit een studieproces van de Lutherse Wereldfederatie naar hoe gevarieerd het 'luthers-zijn' is in de veelkleurigheid waarop ons geloof wereldwijd in de lidkerken van de Lutherse Wereldfederatie beleefd wordt. Zowel in Den Haag als bij de Lutheranen uit het Gooi werd het als heel inspirerend ervaren.



DEN HAAG & GOOI



**APELDOORN.** De Luthersoos/Groene Hoed had hun jaarlijkse uitje in mei. Dit jaar naar Landgoed Essenburgh in Hierden en naar Harderwijk waar zij het Marius van Dokkum museum hebben bezocht. De dag was een groot succes.

**LEEUWARDEN.** In het najaar worden weer prachtige concerten gegeven op het Van Dam orgel in de lutherse kerk. 9 oktober door Afke Burghgraef en Catherina de Vries met als thema Herfst. 30 oktober door Sebastiaan Schippers met fluitist Petra den Dikken. Het thema is Reformatie. 27 november door Henk Veldhuizen en Ulbe Tjallingii. 11 december door Ulbe Tjallingii en sopraan Vronie de Vreeze met als thema Advent. Alle concerten zijn op zondag en beginnen om 16:00 uur, de opbrengst gaat naar de restauratie van het orgel.

**WOERDEN.** Op zondag Jubilate maakten de zangers van Koninginnezang hun opwachting in de dienst. Wel 77 zangers van alle leeftijden die

het kerkmuzikaal repertoire in een paar dagen instuderen omdat ze er plezier aan beleven samen te zingen en dit in gezinsverband willen doen.

**GOUDA.** De Evangelische Lutherse Gemeente van Gouda is vorig jaar samengegaan met de Protestantse gemeente Gouda. Voor deze gelegenheid is een kwartet van de Goudse kerken samengesteld. Het is het niet alleen herinnering, maar ook herkenning. Gouda heeft veel torens. Op slechts twee staat een haan als windwijzer terwijl de St. Joostkapel een zwaan heeft. Kent U de tien geboden? Ook dit kwartet kan het u leren. Hoe werd er vroeger gecollecteerd: o.a. met een hengel. Wat zijn de kerkelijke kleuren? Zo zijn er 12 verschillende items terug te vinden. Niet alleen leuk, maar ook leerzaam voor jong en oud.

De prijs van het kwartet is € 5,-, verzendkosten zijn € 3,-. Bestellen kan via NL 85 INGB 0000 3277 08 t.n.v. kerkrentmeester ELG Gouda, met vermelding van uw adres.

**Bijbels**



1. Lutherbijbel
2. Statenvertaling
3. Oude Bijbel met duimgreep
4. Nieuwe Bijbelvertaling

**GOUDA**

**OPROEP.** Lieve lutheranen in den lande. Het is een grote eer deze rubriek te schrijven, maar ook arbeidsintensief. Ik ontvang (nog) niet alle gemeentebladen en nieuwsbrieven, en vaak zijn deze niet goed te vinden op de gemeentewebsite.

*U kunt mij hierbij helpen: graag ontvang ik rechtstreeks alle gemeentebladen en nieuwsbrieven digitaal. Waar dat al gebeurt: mijn dank. Zo niet: voeg mij dan graag toe aan uw verzendlijst. U kunt dit sturen naar [akerboom\\_femke@hotmail.com](mailto:akerboom_femke@hotmail.com).*



**WOERDEN**

# Groninger kerkdienst in Amsterdam

Zondag 23 oktober 2022 wordt voor de 16e keer een Groninger kerkdienst gehouden in de Oude Lutherse Kerk in Amsterdam, aanvang 10.30 uur. Het thema is 'Kop ter veur' (Houd moed). Centraal staat de ontmoeting van Jezus met de verlamde man (Matth. 9). Voorganger is dominee Harry Donga. De liturgie – liederen, bijbellezingen, preek, gebeden etc. – is in het Gronings. De dienst is live via internet te volgen via <https://www.youtube.com/c/EvangelischLutherseGemeenteAmsterdam>

Muzikale ondersteuning tijdens de dienst wordt verleend door Christiaan de Vries op het Bätz/Johan Frederik Witte-orgel uit 1886 en door de band Westkantstad uit het Westerkwartier in Amsterdam. De opbrengst van de collecte gaat

naar het Wereldhuis, een plek voor migranten zonder papieren. In de kerk wordt een expositie gehouden met kunstwerken van beeldhouwer Gert Sennema uit Grijpskerk.

Na de dienst wordt het Groninger volkslied gezongen en is er 'kovvie & kouke'. De Groninger Diensten in Amsterdam begonnen in 2007 en worden bezocht door ruim 400 mensen uit het hele land. Vorig jaar werd in verband met de jubileumviering (15<sup>e</sup> keer) het boekje 'Grunn in Amsterdam' uitgebracht. Deze is op 23 oktober in de Oude Lutherse Kerk nog verkrijgbaar of bij de lutherse diaconie [info@diaconie.com](mailto:info@diaconie.com).

Meer informatie op [www.diaconie.com](http://www.diaconie.com) en <https://www.facebook.com/Grunnegerdainst/>

## Wandeling langs Luthers Erfgoed

De Lutherse Gemeente in Arnhem is ooit begonnen in een herberg aan de Korenmarkt en in 1896/97 werd de grote Lutherse Kerk aan de Spoorwegstraat gebouwd. Maar deze kerk is in 2018 weer herberg geworden. Ze is verbouwd tot hotel-restaurant, waarbij het oorspronkelijke interieur van de kerk zoveel mogelijk bewaard is gebleven en ook de glas-in-lood ramen van Pieter Kok.

In hun *Wandeling Langs Luthers Erfgoed In Arnhem* beschrijven Gerard van Manen, Hans Mudde en Pieter Oussoren de geschiedenis van de Arnhemse lutheranen 'van herberg naar herberg', geïllustreerd door een rijke collectie foto's.

*Wandeling Langs Luthers Erfgoed In Arnhem* omvat 276 pagina's met korte teksten en 137 kleurenafbeeldingen. In het midden van de gebonden gids worden twee wandelingen beschreven met kaarten en foto's langs al het beschreven erfgoed.

Het boek is uitgegeven met financiële steun van het Luthers Diaconessenhuis Fonds en de Stichting Zonneweelde, en dankzij archiefonderzoek door orgeladviseur Jaap Jan Steensma.

Bestellen kan door overmaking van € 25,- naar rekening NL53INGB0004847126 t.n.v. Stichting Le Pavillon, met vermelding van naam en volledig postadres. Een mail sturen kan ook: [vriendenmaartenlutherkerk@gmail.com](mailto:vriendenmaartenlutherkerk@gmail.com).



## Luuk Schuurman nieuwe cantor-organist ELG Zwolle

Luuk Schuurman uit Dalfsen is per 1 juli 2022 benoemd tot cantor-organist van de Evangelisch Lutherse Gemeente te Zwolle. Hij volgt daarmee Gea Hoven op, die deze functie ruim 20 jaar heeft vervuld. De inzegening vond plaats tijdens een feestelijke viering op zondag 10 juli.

De 19-jarige Schuurman studeert orgel en improvisatie bij Jos van der Kooy aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag en is organist in meerdere kerken. Hij won prijzen op diverse orgelconcoursen, geeft orgelconcerten, begeleidt koren en werkt als docent voor orgel en piano. Al tijdens zijn gymnasiumjaren maakte hij studie van de geschiedenis en achtergronden van kerkmuziek.

Als cantor-organist wordt Schuurman verantwoordelijk voor de muzikale invulling in de wekelijkse vieringen, de inzet van de cantorij en de verdere muzikale activiteiten rondom het fraaie Leeftang-orgel.

# Uit de synode...

De zon schijnt, het is volop zomer. We genieten van al het goeds van de schepping, van onze vrije tijd en hebben misschien wat tijd voor reflectie. Teruggeworpen worden op jezelf in de vakantieperiode - een goede zaak, even een tijdje zonder iets te hoeven. Maar de wereld draait door, ook in de synode en dan op een positieve manier. Er gebeurt veel.



TEKST: MAARTEN VAN DER WOUDE, VOORZITTER EVANGELISCH-LUTHERSE SYNODE

## Predikantsplaats Synodale Commissie

In de vorige *elkkwartaal* berichtten we u, dat er door het vertrek van dominee Hanneke Allewijn een vacature was ontstaan in zowel Synode als Synodale Commissie. We prijzen ons zeer gelukkig, dat dominee Margo Jonker - luthers predikant voor ELG Zwolle - van harte bereid is gevonden de plaats van dominee Allewijn op te vullen. Zij is niet gekozen vanuit de gemeenten (er zijn geen tussentijdse verkiezingen geweest) en zal als predikant-adviseur haar taken vervullen. Hiermee is het 'contingent' aan predikanten weer op niveau en kunnen taken weer evenwichtiger worden verdeeld.

## Lutherdag wordt Inspiratiefestival

U heeft meerdere keren gelezen over het voornemen van de Synode om een groot opgezette Lutherdag te organiseren, toegankelijk voor een breed publiek en met een veelvoud aan activiteiten. Dit blijkt toch te hoog gegrepen - zowel organisatorisch als financieel - en zal in de bedoelde vorm niet plaatsvinden.

Al jaren is er om het jaar het 'inspiratiefestival op Terschelling', wellicht bekend bij u. Een festival, waaraan verschillende kerkgenootschappen en gelovigen uit het hele land deelnemen. In 2021 waren er over het hele eiland zo'n 80-100 presentaties en activiteiten. Het festival is een inspiratiebron voor veel mensen, al dan niet aangesloten bij een kerkgemeenschap. Er is vanuit de Synodale Commissie contact gelegd met de organisatie en de Lutherse Kerk is van harte welkom om in 2023 op Terschelling deel te nemen aan het festival en zich daar te presenteren. Aan de gedetailleerde invulling wordt nog gewerkt. Het festival vindt plaats van vrijdag 20 tot en met zondag 22 oktober 2023. We houden u hiervan op de hoogte. Geïnteresseerd? Kijk alvast op: [www.inspiratiefestival-terschelling.nl](http://www.inspiratiefestival-terschelling.nl)

## Zegening van vrouwelijke predikanten en levensverbintenissen

Op 25 juni jl. - de dag van de Augsburgse Confessie - was de Evangelisch Lutherse Synode bijeen. Met het oog op actuele thema's en maatschappelijke discussies constateert de synode op haar bijeenkomst, dat het 'goed is op gezette tijden ook datgene te herhalen wat al (veel) langer geleden

is onderzocht en uitgesproken als positie van luthers voortgezet belijden'. De synode bekrachtigde besluiten uit 1995 en uit 1922: er spreekt theologisch *niets* tegen 'het zegenen van twee mensen (twee mannen of twee vrouwen, ofwel ongeacht geslacht/gender) in hun belofte van bestendige vriendschap, trouw en toewijding' (1995), noch tegen vrouwen als Dienaar des Woords (1922).

## Lutherse Wereld Federatie

De LWF organiseert haar 13<sup>e</sup> Assemblée van 13-19 september 2023 in het Poolse Krakow. Voor de eerste keer zal de LWF Assemblée samenkomen onder leiding van de nieuwe secretaris-generaal ds. Anne Burghardt. Vanuit de PKN (en uiteraard met een stevige afvaardiging vanuit de lutherse gemeenschap en synode) zal daar een grote delegatie present zijn. De Nederlandse delegatie en de reisprogramma's worden momenteel samengesteld in samenwerking met de Synodale Commissie. Meer weten hierover? Kijk dan op de lutherse pagina's van de PKN-website en op de website van de Assemblée: <https://2023.lwfassembly.org>

## Lutheran Summerschool

De 'Lutheran Summerschool' is een inspiratie- en netwerk-moment voor een nieuwe generatie lutheranen uit het hele land, georganiseerd door de Evangelisch-Lutherse Synode. Deze zomerschool richt zich op leden in lutherse gemeenten die zich in de komende jaren willen inzetten voor het lutherse in de brede zin van het woord. Deelnemers worden gezocht onder jongere mensen (20-40 jaar) en wat ouder (die nog niet zo lang actief zijn).

Wanneer u dit leest, is de Lutheran Summerschool 2022 die plaatsvond van 18 t/m 22 augustus, net afgerond. Niet op 'zomaar' een locatie maar in Lutherstadt Wittenberg. Vanuit diverse lutherse gemeenten in het land reisden de deelnemers per trein af naar oostelijk Duitsland om zich daar te laten inspireren door de plek en door elkaar, met als thema '*Katholiciteit en Internationaliteit van het Luthers*'. Wie volgend jaar wil deelnemen aan de Lutheran Summer School kan contact opnemen met het synodesecretariaat [els@protestantsekerk.nl](mailto:els@protestantsekerk.nl). Deelnemers kunnen worden aangemeld via hun eigen kerkenraad.

## Hervormingsdaglezing 2022

Maandag 31 oktober 2022 wordt in de Lutherse gemeente Rotterdam aan de Heer Vrankestraat 51 de Hervormingsdaglezing 2022 gehouden met als thema *de Augsburgse Confessie*, uit diverse perspectieven bekeken.

Tijd: 19.30-21.30 uur.

*'Luther gereformeerd', de gereformeerde claim op de Augsburgse Confessie*  
Prof. dr. Mirjam van Veen (VU)

*Welke belijdenisgeschriften hadden de Nederlandse Lutheranen eigenlijk echt nodig? Waren de Kleine Catechismus en de Augsburgse Confessie voldoende?*  
Dr. Martin van Wijngaarden (predikant Lutherse gemeente Rotterdam)

*'CA revisited' De Augsburgse Confessie als basis voor het ontspannen her-ijken van kerk-zijn*  
Dr. Andreas Wöhle (president Lutherse Synode)

De Hervormingsdaglezing is voortgekomen uit de *Lutherse Zomerschool*



van de Lutherse Gemeente Rotterdam. Deze wordt inmiddels georganiseerd voor de Ringen Bovenmaas en IJsselmonde (samenwerkingsverbanden van gemeenten van de voormalige PKN-classes Rotterdam I en II) en *The Amsterdam Centre for History and Heritage of Protestantism* (VU). Boekhandel Amesz verzorgt een boekentafel en enige musici laten versies van het Lutherlied *Erhalt uns, Herr, bei deinem Wort* horen.

Aanmelding en informatie:  
[ml.van.Wijngaarden@planet.nl](mailto:ml.van.Wijngaarden@planet.nl)

## Lutherborrel

De eerstvolgende digitale Lutherborrel is op 26 oktober. Deze borrel wordt regelmatig georganiseerd voor ieder die - in wederzijds contact - graag van gedachten wil wisselen over wat ons allen (luthers en gemeentelijk) bezighoudt. Vooral kerkenraden wordt gevraagd hieraan bekendheid te geven aan hun respectievelijke gemeenten.

Intekenen kan via Cathy van Beek: [luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl](mailto:luthersesyndode-secretaris@protestantsekerk.nl) Zij stuurt daags voor de betreffende Lutherborrel een link voor de Zoom Bijeenkomst.

## Leren van Luther 2022-2023

In het seizoen 2022-2023 wordt voor de tiende keer de cursus Leren van Luther aangeboden. Ooit begonnen als een korte leergang in enkele Lutherse gemeenten wordt deze cursus nu gegeven op veertien plaatsen in Nederland. Het aantal cursisten is gegroeid naar 152 deelnemers vorig jaar, vaak niet van Lutherse huize, maar wel bovenmatig gemotiveerd om teksten van Luther te lezen en daarvan te leren.

Het thema van dit cursusjaar is **Luther over de christelijke vrijheid**. We bespreken delen uit Luthers beroemde verhandeling uit 1520 over de vrijheid van een christenmens.

De cursus omvat vier middag- of avondbijeenkomsten van 1,5 uur en kost € 20,- per persoon. Deelnemers hebben de beschikking over een zorgvuldig samengestelde reader (pdf of eigen kopie) met een samenvatting van Luthers betoog en een vertaalde selectie van paragrafen uit zijn traktaat. Voor data en plaats van samenkomst kan men terecht bij de contactpersonen van de cursusplaatsen.

## Luthers Dagboek 2022-2023

Het Luthers Dagboek loopt van Advent tot Advent en bevat naast korte dagelijkse overdenkingen ook een adresgedeelte.

Het is ieder jaar een hele klus om dit adresgedeelte kloppend te houden. Wilt u de gegevens die over u of uw

organisatie vermeld worden controleren op juistheid?

Wijzigingen kunt u tot uiterlijk 28 september per e-mail doorgeven aan [els@protestantsekerk.nl](mailto:els@protestantsekerk.nl)  
Bij geen bericht gaan we ervan uit dat er geen wijzigingen zijn.

## Oekraïense diensten

In Rotterdam worden sinds 12 juli diensten gevierd onder verantwoordelijkheid van de Oekraïense Orthodoxe kerk. De Lutherse Andreaskerk biedt hen onderdak. Dominee Martin van Wijngaarden sprak in die eerste dienst een welkomstwoord uit, met afsluitend een zegen in het Oekraïens.

De in Rotterdam woonachtige en uit Kiev afkomstige priester Dmitry Vinitsky (inmiddels Oekraïens priester) leidt deze diensten voor Oekraïners in de diaspora, recent aangevuld met vluchtelingen. Het is de eerste Nederlandse Oekraïense parochie en in hun eerste viering (op de feestdag van

Petrus en Paulus volgens de orthodoxe kalender) klonken naast prachtige koorzang ook enige onderdelen in het Nederlands, zoals de voorbeden, het Onze Vader én het Evangelie: op de belijdenis van Petrus zal de Kerk gebouwd worden.

## elkkwartaal

### Niet of juist wel graag ontvangen?

Reageer altijd rechtstreeks naar de dienstenorganisatie Protestantse Kerk via [abonnementen@protestantsekerk.nl](mailto:abonnementen@protestantsekerk.nl) of (030) 880 18 80. Informatie over uw (lutherse) inschrijving in het ledenregister: vraag als eerste uw kerkenraad!

